

เมืองราดของพ่อขุนผาเมือง กรุงสุโขทัย และรอยเชื่อมในประวัติศาสตร์ไทย

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

➤ พระอจนะ วัดศรีชุม เมืองเก่าสุโขทัย

คำนำ

หนังสือเรื่องเมืองรัตของพ่อขุนผาเมือง กรุงสุโขทัย และรอยเชื่อมในประวัติศาสตร์ไทยเล่มนี้ เป็นบทวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์สั้น ๆ ในประเด็นที่ไม่ค่อยมีนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์สนใจที่จะทำการศึกษาไว้อย่างจริงจัง ทั้งนี้เพราะขาดหลักฐานที่จะนำมาใช้สนับสนุนความคิดเห็นเพื่อสรุปประเด็นดังกล่าวได้อย่างสิ้นข้อสงสัย

อันที่จริงจะว่าไม่มีหลักฐานที่จะศึกษาเลยก็เดี๋ยวกังไม่ได้ดังจะเห็นได้จากบรรณานุกรมเอกสาร ที่พิมพ์อยู่ท้ายเรื่องของหนังสือเล่มนี้ ก็ล้วนเป็นเอกสารชั้นต้นที่เป็นหลักฐานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งผู้เขียนคือนายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ อดีตผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโบราณคดีของกรมศิลปากร ได้รวบรวมใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาครั้งนี้ (ขณะนี้เป็นที่ปริกษากรมศิลปากร ด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑ)

จะเห็นว่าในประเด็นเกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองรัต อันเป็นเมืองของตระกูลพ่อขุนผาเมืองนั้น ผู้เขียนได้พยายามตั้งกรอบการศึกษาขึ้นมาเพื่อให้การอ้างอิงหลักฐานทั้งทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์เป็นไปอย่างมีระเบียบวิธีการ ชี้ให้เห็นปฏิสัมพันธ์ของหลักฐานในอันที่จะตั้งเป็นข้อสมมติฐานเกี่ยวกับตำแหน่งที่ตั้งของเมืองรัตอย่างสมเหตุสมผลที่สุด ซึ่งผลงานในประเด็นนี้ได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่ในบทความสั้น ๆ เป็นเวลานานมาแล้ว

ต่อมาเมื่อปี ๒๕๔๔ กรมศิลปากรได้พิมพ์เผยแพร่เอกสารงานแปลบันทึกเรื่องราวการเดินทางสำรวจแร่ในสยามประเทศ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๙ ของนายเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (H.Warington Smyth) ในหนังสือห้าปีในสยาม เล่ม ๑ ซึ่งหนังสือเล่มนี้ได้ให้หลักฐานสำคัญเกี่ยวกับชื่อน้ำพุ ว่าหมายถึงแม่น้ำน่าน

เรื่องนี้นับเป็นหลักฐานสำคัญที่นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ ชี้ให้เห็นความผิดพลาดเกี่ยวกับเอกสารหรือเรื่องเล่าในสมัยหนึ่ง ที่เข้าใจผิดจากเรื่องที่ควรจะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน กลับกลายเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นบนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงไป ซึ่งหากปรับเปลี่ยนจากแม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำน่านแล้ว เรื่องเล่าที่เป็นตำนานหลายเรื่องก็จะทับซ้อนอยู่บนสถานที่เดียวกันกับที่ตั้งของเมืองราดที่ได้ตั้งสมมติฐานไว้ก่อนแล้ว

ซึ่งหากเป็นเช่นนี้ คำถามที่ยังไม่มีคำตอบหรือเป็นคำตอบที่มีอยู่อย่างคลุมเครือ สองคำถามในทางประวัติศาสตร์ไทยโบราณ คือ คำถามว่า ตระกูลพ่อขุนผาเมืองที่เคยมีอำนาจอยู่ในดินแดนที่ต่อมาเป็นแคว้นสุโขทัยนั้น ภายหลังตระกูลนี้ได้หายไปจากแคว้นสุโขทัยไปอยู่ที่ไหน กับอีกคำถามที่ว่าสมเด็จพระรามาธิบดี (ที่ ๑) ผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยา นั้น มีเชื้อพระวงศ์สืบมาจากที่ใด ซึ่งคำถามทั้งสองนี้มีคำตอบเป็นคำตอบเดียวกันที่ได้รับการวิเคราะห์และชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงของคำถามทั้งสองไว้อย่างสมเหตุสมผลในหนังสือเล่มนี้

เป็นที่แน่นอนว่า ปัญหาทางประวัติศาสตร์ไทยโบราณที่ตั้งขึ้นเป็นประเด็นศึกษาในหนังสือเล่มนี้ มีความสำคัญสำหรับประวัติศาสตร์ไทยจริง ๆ และไม่แน่ว่าจะหาหลักฐานเพื่อความกระจ่างเพิ่มเติมให้แก่ประเด็นการศึกษาได้มากไปกว่านี้ แต่ระเบียบวิธีการศึกษาพร้อมแนวคิดเกี่ยวกับ

สภาพภูมิศาสตร์ที่นำเสนอในหนังสือเล่มนี้นั้น กรมศิลปากรก็มีความเห็นว่ามีความสมบูรณ์ และเหมาะสมกับประเด็นปัญหาที่ศึกษาอย่างที่สุดแล้ว

จึงใคร่ขอแนะนำเสนอต่อผู้สนใจทั่วไปและนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี ได้โปรดช่วยกันพิจารณาและร่วมศึกษากันให้ถ่องแท้งยิ่งขึ้นในลำดับต่อไป

นาง โสมสุตา ลียะวนิช

(นางโสมสุตา ลียะวนิช)

อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักบริหารกลาง

กรกฎาคม ๒๕๕๕

➤ วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง จังหวัดอุตรดิตถ์

สารบัญ

คำนำ	๓
เมืองรัตของพ่อขุนผาเมือง กรุงสุโขทัย และรอยเชื่อมในประวัติศาสตร์ไทย	๙
สภาพภูมิศาสตร์ที่มีความสำคัญ ต่อการเป็นที่ตั้งเมืองทุ่งยั้งหรือเมืองรัต	๒๙
เมืองรัตและความเกี่ยวข้อง กับการสถาปนากรุงศรีอยุธยา	๔๓
สรุป	๗๓
บรรณานุกรม	๘๘

➤ วัดศรีชุม สถานที่พบศิลาจารึกหลักที่ ๒

เมืองрадของพ่อขุนผาเมือง กรุงสุโขทัย และรอยเชื่อมในประวัติศาสตร์ไทย

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์
กรมศิลปากร

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของแคว้นสุโขทัย มีหลักฐานที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรชิ้นหนึ่งที่สำคัญมาก เพราะความในเอกสารนั้นให้ความกระจ่างได้เป็นอย่างดี เกี่ยวกับเรื่องราวในตอนต้นของแคว้นสุโขทัย แต่ในขณะเดียวกันความในเอกสารดังกล่าวก็ให้เรื่องราวที่ดูเหมือนกับจะเป็นการขัดแย้งกับเรื่องที่ได้เรียนรู้มาของคนปัจจุบันเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัยอยู่บ้างเหมือนกัน หลักฐานที่กล่าวถึงนี้คือ ศิลาจารึกหลักที่ ๒ ซึ่งพบที่วัดศรีชุม สุโขทัย

ความในศิลาจารึกหลักนี้เล่าเรื่องการจารึกแสวงบุญของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ ที่ได้เดินทางไปตามปูชนียสถานต่างๆ จนกระทั่งถึงเกาะลังกา ซึ่งเมื่อได้เปรียบเทียบกับเหตุการณ์อื่น ๆ แล้ว นักประวัติศาสตร์ลงความเห็นว่าเป็นการเดินทางในสมัยก่อนพระมหาธรรมราชาลิไทครองกรุงสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๙๐ - ๑๙๑๔)

แต่ความในตอนต้นของศิลาจารึกได้กล่าวถึงประวัติของ
พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ ว่ามีเชื้อสายพ่อขุนผาเมือง โดยที่
ตัวท่านเองเกิดที่เมืองพิษณุโลก (จารึกเรียกว่าเมืองสรลงสองแคว)
บิดาของท่านชื่อพญาคำแหงพระราม เป็นน้องหรือเป็นลูกของ
พ่อขุนผาเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน

➤ พระอจันนะวัดศรีชุม

ความสำคัญของเรื่องตอนนี้อยู่ที่ว่า ศิลปินได้กล่าวถึงเมืองสุโขทัยว่าเป็นเมืองที่ พ่อขุนศรีนาวนำถม บิดาของพ่อขุนผาเมืองครอง อยู่ก่อน เมื่อสิ้นพ่อขุนศรีนาวนำถมแล้วเมืองจึงตกอยู่กับขอมสมาสโฆลญลัพง จนกระทั่งพ่อขุนผาเมือง คบคิดกับสหายของท่านคือ พ่อขุนบางกลางหาว ยึดได้ เมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยกลับคืน พ่อขุนผาเมืองจึง อภิเษกให้ พ่อขุนบางกลางหาวได้ขึ้นครองเมืองสุโขทัย มีลูกหลานปกครองแคว้นสุโขทัยกันต่อ ๆ มา ส่วน พ่อขุนผาเมืองกลับไปครองเมืองรัตของท่านตามเดิม^๑

^๑ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย (พระนคร : ศุรสภา, ๒๕๑๕), หน้า ๑๓ - ๓๗.

➤ ศิลาจารีวัดศรีชุม

ข้อความในศิลาจารึกหลักนี้ทำให้ทราบว่า แต่เดิมตระกูลที่มีอำนาจเหนือเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยนั้นเป็นตระกูลของพ่อขุนผาเมือง แม้แต่เมืองสรลงสองแคว (พิษณุโลก) อันเป็นถิ่นกำเนิดของพระศรีศรึทธาราชจุฬามณีฯ ก็เป็นเมืองของตระกูลพ่อขุนผาเมืองด้วย

แต่ศิลาจารึกหลักที่ ๒ ไม่ได้บอกว่าจะวงศ์ตระกูลของพ่อขุนผาเมืองได้หายไปจากแคว้นสุโขทัยเมื่อใดและด้วยเหตุใด

ศิลาจารึกหลักที่ ๒ แสดงให้เห็นเพียงว่าพระศรีศรึทธาราชจุฬามณีฯ เป็นคนสุดท้ายของตระกูลพ่อขุนผาเมืองที่มีหลักฐานบอกว่าอยู่แถบบริเวณแคว้นสุโขทัย โดยที่เมืองสรลงสองแคว (พิษณุโลก) ถิ่นกำเนิดของพระศรีศรึทธาราชจุฬามณีฯ ก็อาจจะตกอยู่ในอำนาจของตระกูลพ่อขุนบางกลางหาวด้วยแล้วตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง และด้วยความยินยอมของคนในตระกูลพ่อขุนผาเมืองด้วยก็ได้ เพราะข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๒ ก็ดูจะยกย่องพ่อขุนรามคำแหงอยู่มิใช่น้อย

การรวมอยู่ใต้อำนาจของตระกูลพ่อขุนบางกลางหาวในครั้งนั้นก็น่าจะตั้งอยู่บนเงื่อนไขบางประการอันเกี่ยวข้องอยู่กับตัวผู้นำผู้ครองแคว้นสุโขทัยด้วย เพราะพระศรีศรึทธาราชจุฬามณีฯ เองนั้นเมื่อแรกเกิดและเติบโตในวัยเด็กก็คิดและเตรียมตัวที่จะได้เป็นกษัตริย์เหมือนกัน ดังเห็นจากวิทยาการต่าง ๆ ที่ท่านเรียนในสมัยเด็กก็ล้วนแต่เป็นวิชาสำหรับผู้ที่จะเตรียมตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมืองทั้งสิ้น

➤ เมืองรัต ของพ่อขุนผาเมือง มีบอกไว้ในศิลาจารึกวัดศรีชุม (ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๒) พบที่วัดศรีชุม เมืองเก่าสุโขทัย (ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ)

แต่ด้วยสภาวะทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในสมัยของท่านเมื่อโตขึ้น ทำให้ท่านต้องออกบวช สันผู้สืบเชื้อสายของตระกูลพ่อขุนผาเมืองแถบบริเวณแคว้นสุโขทัย เพราะท่านไม่มีลูกชาย มีแต่ลูกสาว ๒ คน ซึ่งเมื่อแต่งงานให้มีย่าเรือนกับคนอื่นไป ท่านก็หมดสิ้นความผูกพันทางโลกย์อย่างไม่มีอะไรเหลือ

ประวัติศาสตร์ตอนต้นสุโขทัยหรือก่อนสมัยสุโขทัยนี้ จะเป็นเรื่องมีดมนที่จะหาคำอธิบายในหลายปัญหา เช่น การหายไปจากดินแดนแคว้นสุโขทัยของตระกูลพ่อขุนผาเมือง การที่ตระกูลพ่อขุนบางกลางหาวเข้าแทนที่อำนาจในแคว้นสุโขทัย และเรื่องเมืองรัตของพ่อขุนผาเมืองที่ท่านกลับไปครองว่าอยู่ที่ใด ดังนี้ เป็นต้น

บันไดขั้นแรกของการคลี่คลายปัญหาเหล่านี้ น่าจะอยู่ที่ว่าหาเมืองรัตให้ได้เสียก่อน เมื่อหาได้แล้วก็จะพบแสงสว่างที่จะฉายเข้าสู่ความมืดมนของปัญหาอื่น ๆ ได้

แนวคิดอันเป็นภาพรวมของเมืองรัต

ดูจะสิ้นหวังถ้าจะรอลักษณะที่บ่งชี้อย่างแน่ชัดเกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองรัต ในการศึกษาเรื่องนี้จึงเห็นว่าขั้นตอนแรกของการเสนอเรื่องที่ตั้งของเมืองรัต ควรจะพัฒนาแนวคิดให้เกิดภาพรวมของเมืองรัตว่า ควรจะมีลักษณะเช่นใด โดยอ้างอิงกับหลักฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่เสียก่อน ซึ่งในขั้นตอนนี้จะเสนอเป็นภาพรวมของเมืองรัตใน ๓ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ สถานที่อันจะเป็นเมืองรัตได้นั้นควรจะมีหลักฐานประเภทใดประเภทหนึ่งที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์กับขอมเมืองพระนครธม หรือกับเมืองลพบุรีอันเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมขอมในที่ราบลุ่มภาคกลาง ทั้งนี้เพราะในศิลาจารึกหลักที่ ๒ ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจน ว่าพ่อขุนผาเมือง ผู้ครองเมืองรัตนั้นเป็นลูกเขยกษัตริย์ขอม ถึงกับได้รับพระราชทานนามสถาปนาว่า *ศรีอินทราทิตย์* จากนามเดิมว่า *กมรเตง* อยุธยาเมืองพร้อมทั้งพระขรรค์ชัยศรีด้วย

ลักษณะที่ ๒ เมืองรัตควรจะเป็นเมืองที่มีศักดิ์ศรีเทียบเท่าหรือมากกว่าเมืองสุโขทัยเมื่อเริ่มแรก ทั้งนี้โดยพิจารณาจากความในศิลาจารึกหลักที่ ๒ เล่าเรื่องการชิงเมืองสุโขทัยอันเป็นเมืองของบิดาของพ่อขุนผาเมืองกลับคืนมาจากขอมสมาสโกลยลำพองนั้น พ่อขุนผาเมืองเป็นผู้ที่เข้าเมืองได้ก่อน แต่ท่านกลับมิได้ยึดครองเอาไว้อย่างเด็ดขาด แต่ได้เชิญให้พ่อขุนบางกลางหาวเข้าเมืองและท่านก็ได้ทำการอภิเษกให้พ่อขุนบางกลางหาวครองเมืองสุโขทัย ส่วนตัวท่านเองกลับไปครองอยู่ที่เมืองรัตของท่านตามเดิม อันเป็นการแสดงว่าเมืองรัตของท่านนั้นมีศักดิ์ศรีไม่น้อยไปกว่าเมืองสุโขทัยเลย

มาตราส่วน 0 5 10 15 กิโลเมตร

แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองสำคัญในเขตท้องที่จังหวัดอุตรดิตถ์

แผนที่มูลฐาน. กรมแผนที่ทหาร. จังหวัดอุตรดิตถ์ ราว 47-11 มาตรฐาน 1 : 250,000.

มโหระทึกและเครื่องใช้สำริดสมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่ม่อน วัดเกษมจิตตาราม
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ลักษณะที่ ๓ เมืองราดควรเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในละแวกใกล้เคียงกับเมืองสุโขทัย ดังจะเห็นได้จากศิลาจารึกหลักที่ ๘ พบที่เขาสมณภูม สุโขทัย ที่กล่าวถึงการที่พระมหาธรรมราชาลิไทพาพลจากเมืองต่าง ๆ เพื่อมานมัสการพระพุทธรูปที่พระองค์ได้เคยโปรดให้ช่างสลักเอาไว้ ณ ยอดเขาอันเป็นที่ตั้งของศิลาจารึกหลักนี้ในเมืองสุโขทัย ปรากฏว่ารายชื่อของเมืองต่าง ๆ ที่พระมหาธรรมราชาลิไทพาพลมานั้น ล้วนแต่เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่โดยรอบจังหวัดสุโขทัยทั้งนั้น คือ ในพื้นที่เขตจังหวัดพิษณุโลก เพชรบูรณ์ พิจิตร นครสวรรค์ และกำแพงเพชร ซึ่งรายชื่อเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในศิลาจารึกหลักนี้นั้น มีชื่อเมืองราดรวมอยู่ด้วย

ข้อเสนอเรื่องที่ตั้งของเมืองราด

มูลเหตุจูงใจที่ทำให้ผู้เขียนเสนอเกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองราดนั้น เนื่องจากการสัมมนาทางประวัติศาสตร์ที่วิทยาลัยครูอุดรดิตถ์เป็นผู้จัดขึ้น ระหว่างวันที่ ๖ – ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ ผู้เขียนได้มีโอกาสรับเชิญไปเป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองอุดรดิตถ์ ซึ่งในการนี้ ทำให้ต้องศึกษาค้นคว้าหลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองอุดรดิตถ์ และในการหาหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้พบข้อสะดุดใจบางประการเกี่ยวกับเรื่องเมืองทุ่งยั้ง อันอาจที่จะนำมาศึกษาในประเด็นนี้ได้ กล่าวคือ

จังหวัดอุดรดิตถ์ เป็นจังหวัดที่มีเขตติดต่อทางทิศเหนือของจังหวัดสุโขทัย ดังนั้นจึงเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่อยู่ในชายของพื้นที่ใกล้เคียงกับเมืองสุโขทัยตามแนวคิด ลักษณะที่ ๓ ได้ ทุ่งยั้งนั้นอยู่ห่างจากเมืองศรีสัชฌาย์ของแคว้นสุโขทัยประมาณ ๓๕ กิโลเมตร ตั้งอยู่ในเขตการปกครองท้องที่อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ ระยะทางจากวัดพระบรมธาตุ

ทุ่งยังจะอยู่ห่างจากแม่น้ำน่านที่ไหลผ่านที่ตั้งตัวจังหวัดอุตรดิตถ์ หรือที่เรียกกันในท้องถิ่นว่า บางโพ ประมาณ ๕ กิโลเมตร

ที่เมืองทุ่งยังมีร่องรอยของคูน้ำคันดินหลายชั้นซับซ้อนกันอยู่ยากที่จะบอกว่ารูปร่างของเมืองเป็นเช่นไร อย่างไรก็ตามก็ดี ที่เรียกว่า *เวียงเจ้าเงาะ* ที่เห็นเป็นรูปร่างของเมืองอย่างชัดเจน และอยู่ติดกับวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้งก็เป็นส่วนตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองทุ่งยังอย่างแน่นอน ข้างเมืองทุ่งยังทางทิศตะวันออกจะมีคลองแม่พ่อง ซึ่งเป็นคลองที่มีน้ำไหลผ่านเมืองทั้งปีไปลงแม่น้ำน่านทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง

ชื่อของเมืองทุ่งยังจะปรากฏอยู่ในหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรทั้งของแคว้นล้านนาที่อยู่ทางทิศเหนือถัดไป เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ พงศาวดารภาคที่ ๖๑ พงศาวดารโยนก ตำนานพระธาตุบางเรื่อง ฯลฯ และเอกสารที่อยู่ทางใต้ของแคว้นสุโขทัย เช่น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่าง ๆ หนังสือกฎหมายของอยุธยา พงศาวดารเหนือ ฯลฯ ซึ่งเอกสารทั้งหมดที่กล่าวถึงนี้มิได้เป็นเอกสารของแคว้นสุโขทัย

ชื่อของเมืองทุ่งยังจะปรากฏอยู่ในเอกสารดังกล่าวจนเป็นเรื่องธรรมดาที่รู้จักกันดี แต่เป็นที่น่าแปลกใจว่าศิลาจารึกอันเป็นเอกสารลายลักษณ์อักษรของแคว้นสุโขทัยเอง ซึ่งเป็นที่แน่นอนอีกด้วยว่าเมืองทุ่งยังในอดีตเป็นเมืองหนึ่งที่อยู่ใต้อาณาเขตของแคว้นสุโขทัยด้วยนั้นกลับไม่ปรากฏชื่อของเมืองทุ่งยังอยู่เลย (ซึ่งอาจจะเป็นการบังเอิญก็ได้ที่ชื่อเมืองทุ่งยังจะมีอยู่ในส่วนที่เป็นรอยกะเทาะหลุดออกไปของศิลาจารึกสุโขทัยเหล่านั้น)

มีศิลาจารึกอยู่เพียงหลักเดียวที่มีชื่อเมืองทุ่งยั้ง คือ ศิลาจารึกหลักที่ ๓๘ วัดสระศรี สุโขทัย อันเป็นจารึกกฎหมายที่มีชื่อเมืองทุ่งยั้ง

อยู่ด้วย แต่ความในตอนต้นที่กล่าวถึงพระนามกษัตริย์ ผู้ทรงทำจารึกขึ้น
นั้นคือ สมเด็จพระปิตร (มหाराชบุตร---ราช ศรีบรมจักรพรรดิราช) นั้น
นักประวัติศาสตร์หลายท่าน เช่น ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
ได้ลงความเห็นว่าย หมายถึงพระรามราชาซึ่งเสวยราชย์ใหม่ ๆ เมื่อ
พ.ศ. ๑๙๓๘ จึงทรงนำกฎหมายหลักนี้มาออกไว้ที่สุโขทัย เมื่อ
พ.ศ. ๑๙๔๐^๒

แต่หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี้ ทรงไม่เห็นด้วยในศักราชที่
ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร คำนวณออกมาได้นั้น ตัวเลขในศิลา
จารึกอ่านไม่ชัดเจนว่าเป็นเลขอะไร พ.ศ. ๑๙๔๐ นั้น ก็เป็นตัวเลขที่ได้จาก
การคำนวณโดยทรงเห็นว่าควรจะเป็นเวลาหลังจากนั้นโดยพระมหากษัตริย์
องค์หลังถัดลงมาของกรุงศรีอยุธยา คือ สมเด็จพระนครินทราชาธิราช
เป็นผู้ทรงทำขึ้น

(แต่ผู้เขียนเห็นว่า หมายถึงสมเด็จพระนครินทราชาธิราชแห่ง
ราชวงศ์สุพรรณภูมิ ผู้เสด็จไปครองเมืองกำแพงเพชรและมีความเป็น
เอกเทศจากราชสำนักกรุงศรีอยุธยา ซึ่งขณะนั้นสมเด็จพระรามราชาธิราช
แห่งราชวงศ์ละโว้-โยธยาทรงครองอยู่ สมเด็จพระนครินทราชาธิราชผู้นี้
ทรงมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติอยู่กับผู้ครองแคว้นสุโขทัย จึงเป็นผู้นำ
กฎหมายหลักนี้มาออกโดยทำเป็นศิลาจารึกมาตั้งไว้ที่กลางเมืองสุโขทัย
ตามเวลาในศักราชที่ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร คำนวณได้
คือ พ.ศ. ๑๙๔๐ ก่อนเวลาที่พระองค์จะขึ้นเสวยราชย์ที่กรุงศรีอยุธยา
เมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๒)

^๒ ประเสริฐ ณ นคร, ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ (ไม่) เค็ม (พระนคร :
โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๔), หน้า ๕๒ - ๕๔.

อย่างไรก็ตาม นี่มิใช่ประเด็นสำคัญที่จะอภิปรายในที่นี้ เพราะความสำคัญของเรื่องอยู่ที่ว่านักวิชาการผู้อาวุโสทั้งสองท่านต่างก็เห็นพ้องกันว่า ศิลาจารึกหลักนี้แม้จะพบที่สุโขทัยแต่ก็มิได้กระทำขึ้นโดยชาวสุโขทัยอย่างแน่นอน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงอาจที่จะกล่าวได้โดยไม่ผิดว่า ชื่อเมืองทุ่งยั้งยังไม่พบว่าปรากฏอยู่บนเอกสารลายลักษณ์อักษรที่เป็นของชาวสุโขทัยเลย ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าคิดว่า ชื่อทุ่งยั้ง อาจเป็นชื่อที่ผู้อื่นที่อยู่ข้างเคียงทางทิศเหนือและใต้เป็นผู้เรียก ส่วนชาวท้องถิ่นเองอาจมีชื่อเรียกที่แท้จริงเป็นอย่างอื่น

ความคล้ายคลึงกันกับปัญหากรณีชื่อเมืองทุ่งยั้ง แต่เป็นไปในลักษณะกลับกันปรากฏขึ้นในกรณีของชื่อเมืองรัตด้วย ดังได้กล่าวแล้วว่า ชื่อของเมืองรัตปรากฏอยู่ในเอกสารที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร อันเป็นเอกสารของแคว้นสุโขทัยโดยอยู่บนศิลาจารึก ๒ หลัก คือ ศิลาจารึกหลักที่ ๒ วัดศรีชุม สุโขทัย ที่เล่าเรื่องราวเมืองรัตเป็นเมืองของพ่อขุนผาเมือง อีกหลักหนึ่งคือศิลาจารึกหลักที่ ๘ เขาสุมนกูฏ สุโขทัย ที่เล่าว่าเมืองรัตเป็นเมืองหนึ่งซึ่งมีไพร่พลรวมไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่สุโขทัยกับพระมหาธรรมราชาลิไท

ชื่อของเมืองรัตปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ตามศิลาจารึกทั้งสองหลักนั้น ห่างกันประมาณ ๑๕๐ ปี นั่นคือ ในความรู้สึกนึกคิดของชาวสุโขทัยนั้นเมืองรัตไม่เคยหายไปไหนตลอดระยะเวลา ๑๕๐ ปีนั้น แต่ก็เป็นที่น่าประหลาดใจอีกว่าเมื่อเป็นเช่นนี้ นอกจากศิลาจารึกแล้ว เหตุใดในเอกสารประเภทอื่น ๆ ที่มีใช้จารึก อันเป็นเอกสารของท้องถิ่นอื่นที่มีใช้แคว้นสุโขทัยทั้งของฝ่ายล้านนาและของทางภาคกลาง จึงไม่ปรากฏชื่อของเมืองรัตอยู่เลย ไม่ว่าจะเป็นในรูปของตำนานปรัมปรา บันทึกจดหมายเหตุต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ จึงน่าที่จะเป็นไปได้ว่าใน

ลายลักษณ์อักษรประเภทอื่น ๆ ที่มีใช้จารึก อันเป็นเอกสารของคนท้องถิ่น
อื่นที่มีใช้สุโขทัยทำขึ้นนั้น มิได้เรียกชื่อเมืองราดว่าเมืองราด แต่ได้เรียกชื่อ
ของเมืองอยู่ในนามอื่น

เมื่อเป็นเช่นนี้ ทั้งในกรณีของชื่อเมืองราดและเมืองทุ่งยั้งจึงเป็น
ความสัมพันธ์ของหลักฐานที่อาจนำมาตั้งเป็นข้อสมมติฐานได้ว่า
ในขณะที่คนในท้องถิ่นซึ่งอยู่ในแคว้นสุโขทัยนั้นรู้จักชื่อของเมือง ๆ หนึ่งว่า
ชื่อเมืองราด จึงปรากฏชื่อของเมืองราดอยู่ในศิลาจารึกอันเป็นเอกสาร
ของชาวแคว้นสุโขทัยเอง แต่คนใกล้เคียงกับแคว้นสุโขทัยคือชาวล้านนา
และภาคกลางกลับรู้จักและเรียกชื่อเมือง ๆ นั้นในชื่ออื่น คือ เรียกว่าเมือง
ทุ่งยั้ง ดังนั้นจึงปรากฏชื่อเมืองทุ่งยั้ง และไม่พบชื่อเมืองราดอยู่ในเอกสาร
ที่เป็นของคนถิ่นอื่นที่มีใช้เป็นของชาวสุโขทัย

นั่นคือ เมืองราดคือเมือง ๆ เดียวกับเมืองทุ่งยั้งนั่นเอง

สภาพภูมิศาสตร์ที่มีความสำคัญ ต่อการเป็นที่ตั้งเมืองทุ่งยั้งหรือเมืองรัต

๑. ก่อนที่จะถึงข้อพิจารณาเกี่ยวกับเมืองทุ่งยั้ง จำเป็นที่จะต้องทราบสภาพการณ์บางอย่างของเมืองอุตรดิตถ์ในอดีตเพื่อเป็นพื้นฐานบ้างเล็กน้อย คือตัวเมืองอุตรดิตถ์หรือที่ตั้งของตัวจังหวัดอุตรดิตถ์ตั้งอยู่ปากตะวันตกของแม่น้ำน่าน เรียกว่า บางโพ โดยมีคลองโพซึ่งมีต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ในท้องที่อำเภอลับแลไหลผ่านและไหลลงสู่แม่น้ำน่านทางด้านใต้ของตัวเมืองอุตรดิตถ์หรือบางโพ ซึ่งจากบางโพไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๕ กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของเมืองทุ่งยั้งอันเป็นที่ราบติดต่อกัน ดังนั้นทั้งบางโพและทุ่งยั้งจึงอาจที่จะกล่าวได้ว่ามีความเกี่ยวข้องเป็นส่วนเดียวกันในทางสภาพภูมิศาสตร์

ลักษณะที่ตั้งของตัวเมืองอุตรดิตถ์จะมีที่สูงของภูเขาในเขตอำเภอลับแลทางทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือ ห่างจากตัวเมืองอุตรดิตถ์ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ที่สูงของภูเขาทางปากตะวันออกของแม่น้ำน่านห่างจากตัวเมืองอุตรดิตถ์ระยะใกล้เคียงกัน โดยมากกว่าเล็กน้อย ทวนลำน้ำ

น่านขึ้นไปทางทิศเหนือห่างจากตัวเมืองอุดรดิตถ์ประมาณ ๕ กิโลเมตร
จะเป็นส่วนปลายของภูเขาลูกสุดท้ายที่มีส่วนแกนของภูเขาที่เป็นหิน
ยื่นลงไปใต้ม่น่านเกิดเป็นแก่งเล็ก ๆ ที่ห้วยเขย่งงัว

ถัดจากนี้ขึ้นไปทางทิศเหนือของลำน้ำน่าน ภูมิประเทศสองฟาก
ฝั่งจะมีที่ราบน้อยลงทุกที เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบสลับภูเขาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ
จนในที่สุดแม่น่านตอนบนในเขตอำเภอท่าปลาขึ้นไปจะเป็นแม่น้ำที่ไหล
ผ่านหุบเขาน้อยใหญ่ โดยมีที่ราบผืนเล็ก ๆ สองฟากแม่น้ำระหว่างหุบเขา
เป็นบางตอน บริเวณนี้ในปัจจุบันจะเป็นอ่างเก็บน้ำของเขื่อนกั้นน้ำสิริกิติ์

ด้วยเหตุนี้ลักษณะภูมิประเทศโดยรอบของตัวเมืองอุดรดิตถ์
จึงดูเหมือนว่าถูกล้อมรอบด้วยภูเขาสูงเป็นรูปเกือกม้า โดยทางทิศใต้ตาม
ลำแม่น่านจะเป็นที่ราบติดต่อกับที่ราบในจังหวัดพิษณุโลกทางฟาก
ตะวันออก และติดกับที่ราบซึ่งแต่เดิมเป็นที่ลุ่มมีน้ำขังเสียส่วนมากของ
จังหวัดสุโขทัย และเป็นส่วนที่แม่น่านมีการเปลี่ยนทางเดินเป็นอย่างมาก
เนื่องจากเป็นภูมิประเทศที่พื้นสภาพจากการเป็นพื้นดินแข็งของภูเขา
มาเป็นพื้นดินอ่อนของที่ราบ

จากลักษณะภูมิประเทศที่บรรยายมาโดยสังเขปนี้ ทำให้เมือง
อุดรดิตถ์ (และทุ่งยั้งด้วย) ตั้งอยู่ ณ สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เชื่อมต่อกัน
ระหว่างพื้นที่อันเป็นที่ราบแบบภาคกลางตอนบนกับพื้นที่แบบภูเขา
ของภาคเหนือ และจากสภาพภูมิประเทศที่ตั้งเช่นนี้ เป็นตัวกำหนด
ที่สำคัญต่อสภาพการณ์ที่สำคัญของเมืองอุดรดิตถ์ในสมัยโบราณ
ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

เนื่องจากภูมิประเทศเช่นนี้ เรือขนาดใหญ่ซึ่งขึ้นมาได้ตามลำแม่น้ำ
น่าน จะขึ้นมาถึงได้เพียงตัวเมืองอุดรดิตถ์ (บางโพ) เพราะเหนือขึ้นไปลำน้ำ
น่านจะเต็มไปด้วยแก่งหินมากมาย ดังนั้นที่เมืองอุดรดิตถ์จึงเป็นท่าเลการ
ค้าที่สำคัญของภาคเหนือ ชื่ออุดรดิตถ์ซึ่งมีความหมายว่าท่าน้ำทางทิศเหนือ
ก็มีที่มาจากสภาพการณดังกล่าวนี้ โดยพ่อค้าจากทางทิศเหนือ จากแพร่
น่าน พะเยา เชียงราย ทางทิศตะวันออกจากนครไทย จังหวัดเพชรบูรณ์
และที่มาไกลโพ้น จากสิบสองปันนาเดินทางมายังเมืองหลวงพระบาง
จับเส้นทางล่องมาทางแม่น้ำโขงถึงปากลาย แขวงไชยบุรี สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว เดินทางเข้าเขตจังหวัดอุดรดิตถ์ที่อำเภอ
ฟากท่า ผ่านอำเภอน้ำปาด เข้าสู่ที่ราบของแม่น้ำน่าน

พ่อค้าจากที่ต่าง ๆ เหล่านี้จะนำสินค้ามาชุมนุมที่หาดท่าอิฐซึ่งอยู่
เหนือตัวเมืองอุดรดิตถ์หรือบางโพประมาณ ๑ กิโลเมตรครึ่ง โดยที่ทางใต้
จากเมืองหลวงก็จะขนสินค้าโดยทางเรือใหญ่ ๆ ขึ้นทวนลำน้ำน่านมาที่หาด
ท่าอิฐนี้เช่นเดียวกัน หาดท่าอิฐจึงเป็นตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ใหญ่
โตแห่งหนึ่ง สภาพการณดังกล่าวนี้ชาวอุดรดิตถ์ผู้สูงอายุอาจจะเคยเห็น
เพราะตลาดหาดท่าอิฐเพิ่งเลิกไปเมื่อแบบแผนการคมนาคมขนส่งสมัยใหม่
เข้ามาแทนที่ คือเมื่อมีการวางเส้นทางรถไฟสายเหนือตัดผ่าน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรง
อธิบายว่า พวกพ่อค้าเมืองแพร่ น่าน หลวงพระบาง ถึงสิบสองปันนาจะนำ
สินค้าลงมาจำหน่ายและรับซื้อสินค้าที่ส่งโดยทางเรือจากกรุงเทพฯ
ดังนั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ยกตำบล
บ้าน บางโพท่าอิฐ ขึ้นเป็นเมืองอุดรดิตถ์ โดยครั้งแรกขึ้นกับเมืองพิชัย
เหมือนเดิม ต่อมาประชาชนเมืองพิชัยมาตั้งทำเลค้าขายมากขึ้น จึงโปรดให้
ย้ายที่ทำการจวนเจ้าเมือง จากเมืองพิชัยมาตั้งที่เมืองอุดรดิตถ์ โดยยังเรียก

ว่าเมืองพิชัย ส่วนที่เก่าลดลงเป็นอำเภอเรียกว่า พิชัยเก่า จนถึงสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เรียกว่าเมืองอุตรดิตถ์ ส่วนเมืองพิชัยเก่าเรียกว่าอำเภอพิชัย^๓

แม่น้ำน่านเป็นทางสัญจรขึ้นมาถึงอุตรดิตถ์ได้ ยังปรากฏใน พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จโดยทางเรือมาถึงเมืองอุตรดิตถ์หรือบางโพ เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ซึ่งขณะนั้นน้ำในแม่น้ำน่านลดลงมากแล้วดังที่ทรงกล่าวถึง การเสด็จขึ้นลัดปลาที่ประทับซึ่งอยู่ใต้วัดเตาหม้อ หรือวัดท่าถนนว่าต้อง เสด็จพระราชดำเนินขึ้นตลิ่งบนบันไดถึง ๔๑ - ๔๒ ขั้น และขณะนั้นมี เจ้านครน่าน ซึ่งมาโดยทางเรือมาคอยรับเสด็จอยู่ ส่วนเจ้านครลำปาง กับเมืองแพร่มาโดยทางบก^๔

จากพระราชหัตถเลขาตอนนี้ทำให้ทราบว่าแม่น้ำน่านโดยใช้เรือ ที่ไม่ใหญ่นักก็อาจเดินทางได้จากเมืองน่านลงมายังอุตรดิตถ์ขณะที่แม่น้ำ เป็นฤดูที่น้ำลดลงแล้ว นอกจากนี้ในพระราชหัตถเลขาฉบับดังกล่าว ยังได้ทรงกล่าวถึงท่าเสา ซึ่งอยู่เหนือท่าอิฐไปอีกประมาณ ๑ กิโลเมตรครึ่ง ว่าเป็นอีกตลาดหนึ่งที่ชาวเมืองแพร่เดินบกข้ามเขาพลึงลงมาพักเพื่อค้าขาย ด้วย^๕

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เที่ยวตามทางรถไฟ (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๔๘๔), หน้า ๘๖.

^๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ ภาค ๕ (นครหลวง กรุงเทพมหานครบุรี : บัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๔๐ - ๕๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงบันทึกในจดหมายเหตุเรื่องระยะทางไปพิษณุโลกว่า ได้เสด็จถึงเมืองอุตรดิตถ์เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ซึ่งเป็นฤดูที่แม่น้ำน่านลดลงมากกว่าระยะเวลาที่พระพุทเจ้าหลวงเสด็จ แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ก็ยังเสด็จโดยยานพาหนะเรือกลไฟลากจูง ทรงได้กล่าวถึงตลาดที่ทำอิฐด้วยว่า...คับคั่งแน่นหนาประดุจตลาดน้อยกรุงเทพ...^๖

ในตอนต้นของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณเดือนธันวาคมก่อนเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๓๙๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้เสด็จยกกองทัพหลวงเพื่อขึ้นตีเมืองเชียงตุง พระองค์ได้เสด็จด้วยทางนี้เช่นกัน โดยเสด็จทางชลมารคออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่พลหส์บดี ขึ้น ๗ ค่ำ เดือนอ้าย ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๒๐ วัน จึงถึงค่ายพักซึ่งตั้งอยู่ที่ทำอิฐ

พระองค์ทรงพักกองทัพอยู่ที่ทำอิฐเป็นเวลา ๑ เดือน และเดินทางบกข้ามเขาพลึงเข้าจังหวัดแพร่ ใป่น่าน เข้าเขตจังหวัดเชียงราย ออกนอกเขตแดนประเทศไทยที่เขตสบรวก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เพื่อเดินทางต่อไปยังเมืองเชียงตุง^๗

ด้วยเหตุนี้จึงรับกันกับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายว่าเส้นทางโดยแม่น้ำน่าน ผ่านอุตรดิตถ์ เป็นเส้นทางที่ใช้เดินทางติดต่อไปไกลถึงดินแดนสิบสองปันนา

^๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, จดหมายเหตุระยะทางไปพิษณุโลก (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖), หน้า ๓๙.

^๗ หอพระสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงตุง (พระนคร : หอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๕๙), หน้า ๔๘ - ๕๔, ๗๘ - ๗๙.

เส้นทางคมนาคมทางแม่น้ำน่าน ผ่านจังหวัดอุตรดิตถ์ เข้าเมือง
น่าน มุ่งเชียงราย เชียงแสน และสิบสองปันนา^๙ น่าจะเป็นเส้นทางที่ใช้กัน
มานานตีกด้าบรรพตังที่ปรากฏเป็นตำนานปรัมปราในหนังสือพงศาวดาร
เหนือเล่าเรื่องการเดินทางของข้าราชการสำนักเมืองเชียงแสนในสมัยญา
ผู้หนึ่งครองเมืองเชียงแสนโบราณ ที่เดินทางมายังเมืองพิษณุโลก
ข้าราชการกลุ่มนี้ออกจากเมืองเชียงแสนมาทางเมืองน่าน หลังจากนั้น
หยุดพักพลที่ เมืองลิหล่ม เพื่อนมัสการ พระบาทธาตุพระพุทเจ้า
หลังจากนั้นจึงข้าม แม่น้ำตรอมตนิม แล้วจึงข้าม แม่น้ำแก้วน้อย
จึงถึงเมืองพิษณุโลก^๙

ชื่อต่าง ๆ ในพงศาวดารเหนือตอนนี้ น่าจะเพี้ยนไปจากเดิม
ซึ่งเมื่อพิจารณาทางภูมิศาสตร์ของชื่อสถานที่ในปัจจุบันระหว่างเมืองน่าน
และเมืองพิษณุโลก พบว่าคือชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์
และพิษณุโลกนั่นเอง โดยอาจทราบได้ดังนี้

แม่น้ำตรอมตนิมคือคลองตรอนในเขตอำเภอตรอน ซึ่งอยู่ทาง
ทิศใต้ของเมืองอุตรดิตถ์ ไหลลงแม่น้ำน่านทางปากตะวันออก

แม่น้ำแก้วน้อยคือแม่น้ำแควน้อย ไหลจากอำเภอนครไทย
จังหวัดพิษณุโลก มาออกแม่น้ำน่านฝั่งตะวันออกที่อำเภอวัดโบสถ์
เหนือเมืองพิษณุโลกประมาณ ๒๕ กิโลเมตร

ยังคงเหลือเพียงชื่อเดียวคือเมืองลิหล่ม ที่พักพลไว้พระบาทธาตุ
พระพุทเจ้า ซึ่งเมื่อพิจารณาดำแหน่งที่ตั้งตามที่บรรยายไว้ก็ควรจะอยู่

^๙ พระวิเชียรปรีชา (น้อย), พงศาวดารเหนือ, ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและ
พงศาวดารเหนือ เล่ม ๒ (พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๓๓๖ - ๓๓๗.

ระหว่างเมืองน่านและอำเภอดรอน ทางปากแม่น้ำน่านทิศตะวันออก และจากการที่ตำนานเล่าว่าพักพลที่เมืองลิหล่มให้พระบาทธาตุ พระพุทธเจ้า ก็อาจจะพิจารณาจากปูชนียสถานสำคัญที่มีอายุเก่ามาก ๆ ว่ามีที่ใดบ้างในแถบนี้

ปรากฏว่าปูชนียสถานที่นับถือกันมาแต่สมัยโบราณคือวัดพระฝาง อำเภอมือง อยู่ทางปากตะวันออกของแม่น้ำน่าน ที่นี้มีเจดีย์พระธาตุที่ นับถือกันมากตั้งแต่สมัยสุโขทัยดังปรากฏคำจารึกไว้ที่ด้านหลังศิลาจารึก หลักที่ ๑๑ จารึกเขากบ นครสวรรค์ว่าพระศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ เมื่อครั้งที่จะเดินทางไปเกาะลังกา ท่านยังเคยแวะมานมัสการที่เมืองฝางนี้ ก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังเมืองแพร่ ลำพูน ตาก และออกจากเขตแดน ประเทศไทยทางจังหวัดตาก เพื่อลงเรือที่อ่าวมะละเกาะไปลังกา^๙

ซึ่งถ้าหากพิจารณาว่าพระธาตุหรือภูเขาศรีเป็นปูชนียสถานที่นับถือ กันในสมัยโบราณเป็นอย่างมากแล้ว หลักฐานที่ยกมากล่าวนี้ก็แสดงฐานะ ของพระธาตุที่เมืองฝางว่าได้รับการนับถืออยู่ในระดับเดียวกัน

ระยะทางระหว่างวัดพระฝางกับคลองตรอน เดิมจะมีหนองน้ำ กว้างใหญ่ซึ่งปัจจุบันตื้นเขินกลายเป็นที่ทำนาไปแล้ว เรียกว่า *ทุ่งกะโล่* ทุ่งกะโล่จะมีตำนานท้องถิ่นเกี่ยวกับว่าเคยเป็นเมืองใหญ่แล้ว ล่มถล่มจมน้ำไป คล้ายกับเรื่องเวียงโยนกนาคนานอ์ในตำนานสิงหนวัติ ซึ่งจัดรวมอยู่ในพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑ ดังนั้นชื่อเมืองลิหล่มก็อาจจะมา จากตำนานท้องถิ่นเรื่องเมืองล่มที่ทุ่งกะโล่ก็ได้ เพราะเดิมทุ่งกะโล่ก็คือ บึงขนาดใหญ่ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *บึงกะโล่*

^๙ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย, หน้า ๑๗๘.

➤ ผืนน้ำที่สงบของอ่าวเกาะตะมะ เหมาะกับการเป็นท่าเรือของนครพันในอดีต

➤ ปากแม่น้ำสาละวินที่อ่าวเกาะตะมะ

และหลังสุดของประวัติศาสตร์การใช้เส้นทางนี้คือเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทยกทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองเชียงตุง โดยออกจากดินแดนสยามทางเมืองเชียงแสนเชียงรายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ ก็ใช้เส้นทางแม่น้ำน่านมาพัวรวมพลที่ท่าอิฐ หลังจากนั้นจึงเดินบกข้ามเขาพลึง เข้าเขตที่เป็นท้องที่จังหวัดแพร่ น่าน พะเยา เชียงราย ออกจากเขตประเทศไทยไปยังเมืองเชียงตุงดังกล่าวมาแล้ว

ทั้งหมดที่กล่าวมาเกี่ยวกับเส้นทางสมัยโบราณ ได้แสดงให้เห็นว่าเส้นทางที่ใช้แม่น้ำน่านผ่านและแวะพักแถบเมืองอุตรดิตถ์ในการขึ้นเหนือล่องใต้ระหว่างท้องที่เมืองเชียงรายกับท้องที่ในภาคกลางเส้นนี้ เป็นเส้นทางที่รู้จักและใช้กันมานานแล้วแต่โบราณกาล และพื้นที่แถบบริเวณเมืองอุตรดิตถ์ก็จะเป็นที่สำหรับหยุดพัก ทั้งนี้เพื่อเปลี่ยนแปลงวิธีการในการคมนาคมขนส่งเนื่องจากภูมิประเทศเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้น และลักษณะการที่จะต้องมาหยุดพักเพื่อเปลี่ยนแปลงวิธีการในการคมนาคมขนส่งนี้ ได้พัฒนาให้สถานที่นั้นกลายเป็นตลาดการค้าที่คนจากที่ต่างๆ มาพบกันและแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากันสืบต่อเรื่อยมา

๒. สำหรับเมืองทุ่งยั้งนั้น ดังได้กล่าวมาแล้วว่าตั้งอยู่ในสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเมืองอุตรดิตถ์ ที่มาของชื่อทุ่งยั้งไม่มีใครทราบแน่นอน แต่ความหมายก็มีความเด่นชัดในด้านที่เป็นสถานที่สำหรับหยุดพักในระหว่างการเดินทาง

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นที่ราบติดต่อกับตัวเมืองอุตรดิตถ์ริมแม่น้ำน่าน ทำให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ประทานความเห็นไว้ว่าเมืองทุ่งยั้ง น่าจะเป็นเมืองหน้าด่านรักษา

แนวลำน้ำนานทางฝั่งตะวันตกในสมัยสุโขทัย เพราะแนวลำน้ำนานยังอยู่ใกล้เมืองทุ่งยั้งและคงเสื่อมลงในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงทรงตั้งเมืองพิษณุขึ้นรักษาแนวลำน้ำนานแทน^{๑๐}

เรื่องเมืองทุ่งยั้งเคยอยู่ใกล้แม่น้ำนานนี้ เป็นเรื่องที่น่าจะเป็นไปได้มาก เพราะจากสภาพภูมิประเทศที่เปลี่ยนจากพื้นที่ภูเขาดินแข็งและมีความลาดชัน ทำให้กระแสน้ำไหลแรงพุ่งลงพื้นที่ราบที่มีพื้นดินอ่อนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ ลำน้ำนานในเขตอำเภอนี้ จึงมีการเปลี่ยนทางเดินอย่างมากมาย บึงกะโล่หรือทุ่งกะโล่ทางปากตะวันออกและบึงมายหลังวัดพระแท่นศิลาอาสน์ในเขตตำบลทุ่งยั้งทางปากตะวันตก เป็นร่องรอยอันเกิดจากการกระทำของแม่น้ำสายนี้มาแต่ดึกดำบรรพ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงบันทึกเป็นลายพระราชหัตถเลขาของพระองค์ว่า เหนือจากเมืองตรอนขึ้นไป (เข้าเขตอำเภอเมืองอุดรดิตถ์) ทางน้ำยิ่งแปรปรวนมาก บางแห่งตลิ่งพังมาก สภาพสองฝั่งเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลาไม่นาน^{๑๑}

เรื่องเมืองทุ่งยั้งอยู่ใกล้แม่น้ำ น่าจะเป็นสภาพทางภูมิศาสตร์ที่รับรู้กันในสมัยโบราณเช่นเดียวกัน ดังปรากฏอยู่ใน “ตำนานพระธาตุคอกบุญทับเมืองลงและแหลมรี” ซึ่งสะท้อนออกมาในเรื่องของพญาคูหนึ่งแห่งเมืองละโว้ ครั้งหนึ่งได้มาที่เมืองทุ่งยั้ง ทำการชักพระพุทธรูปซึ่งจมอยู่ในแม่น้ำ และเอาขึ้นมาไว้ที่วัดพระยืน (ชื่อเป็นทางการคือ วัดพระยืนพุทธบาทยุคลอยู่ติดกับวัดพระแท่นศิลาอาสน์ นอกเมืองทุ่งยั้ง)^{๑๒}

^{๑๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เทียบตามทางรถไฟ, หน้า ๘๘.

^{๑๑} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ ภาค ๕, หน้า ๔๐.

^{๑๒} กรมศิลปากร, ตำนานพระธาตุคอกบุญทับ เมืองลงและแหลมรี, ใน ประชุมตำนานพระธาตุภาคที่ ๑ และภาคที่ ๒ (ธนบุรี : โรงพิมพ์เจริญสิน, ๒๕๑๓), หน้า ๙๖.

เมื่อเป็นเช่นนี้ สภาพการณ์ในประวัติศาสตร์ของเมืองทุ่งยั้ง จึงเป็นสภาพการณ์เดียวกันกับของเมืองอุดรดิตถ์ คือเป็นที่พักยั้งยั้ง เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีการในการคมนาคมขนส่ง จากใต้ขึ้นเหนือ หรือ จากเหนือลงใต้

ด้วยเหตุนี้อีกเช่นกัน จึงปรากฏชื่อทุ่งยั้งเป็นชื่อที่เรียกกันโดยผู้คน ถิ่นอื่นทั้งทางเหนือและทางใต้ แต่ไม่ปรากฏชื่อเรียกทุ่งยั้งภายในท้องถิ่น เมื่อสมัยโบราณเลย ซึ่งก็ยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์อยู่บ้างเกี่ยวกับ สภาพการณ์นี้ ในเรื่องการทำศึกระหว่างพระเจ้าติโลกราชแห่งนครเชียงใหม่ กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งปรากฏว่าหลังจาก พระเจ้าติโลกราชยึดพื้นที่ได้เมืองแพร่และน่านเข้าร่วมอยู่ในแคว้นล้านนา อย่างแน่นอนแล้ว ครั้งแรกที่พระเจ้าติโลกราชได้ยกทัพลงมาทางใต้เพื่อจะ ยึดเมืองพิษณุโลกกองทัพของพระองค์ครั้งนั้นไม่ได้บอกว่าลงมาทางไหน แต่ก็ควรลงมาทางเมืองแพร่ข้ามเขาพาส่งเข้าเขตจังหวัดอุดรดิตถ์ ในตำนาน พื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวเพียงว่าได้ยกลงมาตั้งทัพอยู่ที่ทุ่งยั้ง หลังจากนั้น จึงยกทัพไปที่ *ข้าวงแม่ตั้งเมืองสองแคว*^{๑๓} และหลังจากกระยะเวลานั้นการ

^{๑๓} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (พระนคร : โรงพิมพ์ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔), หน้า ๕๓.

ชื่อ *แม่ตั้ง* ในหนังสือเล่มนี้ น่าจะเป็นการปริวรรตตามอย่างพระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) จากต้นฉบับตัวเขียนตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ที่ท่านมีอยู่ ในการนำมาเป็นข้อมูล ในหนังสือ *พงศาวดารโยนก* ของท่าน

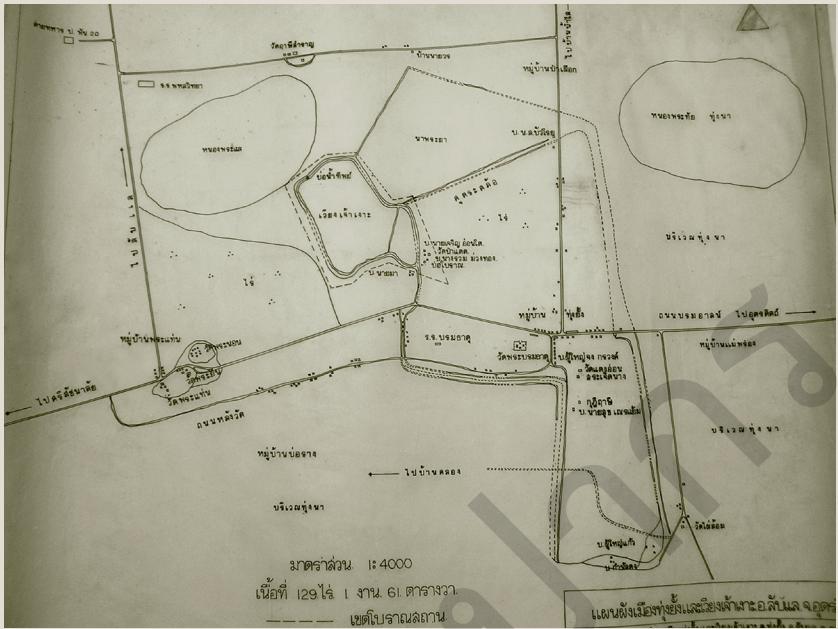
ปัจจุบันมีฉบับพิมพ์ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่อีกหลายฉบับ เช่นฉบับ ๗๐๐ ปีเมือง เชียงใหม่ และฉบับที่ปริวรรตโดย อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว กับเดวิด เค. วัยอาง (๒๕๔๓) หน้า ๘๖ ที่ปริวรรตได้ว่า ...*ข้าวงแม่ปิงในเมืองสองแคว...*

คำที่ปริวรรตได้ใหม่นี้ ช่วยแสดงตำแหน่งแห่งที่ในเรื่องได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ถ้าหากชื่อว่า *ปากทิง* ได้เมืองพิษณุโลกที่รู้จักกันในปัจจุบัน จะเป็นชื่อเก่าเรียกกันมาตั้งแต่สมัยที่มีการ เรียบเรียงต้นฉบับตัวเขียนของตำนานเรื่องที่พูดถึงกันอยู่นี้

ทำศึกของทั้งสองฝ่าย แม้ในสมัยถัดมาก็มีการเดินทางข้ามเขาพลึงอีกหลายครั้ง เมืองทุ่งยั้งจึงเป็นสถานที่พักยั้งจริง ๆ สมกับชื่อที่เรียกขานกัน

เมืองทุ่งยั้งคงจะหมดความสำคัญลงเมื่อตั้งเมืองพิชัยขึ้นแทนตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานความเห็นไว้ แต่เหตุผลที่ย้ายภูมิสถานมาที่เมืองพิชัยประการหนึ่งก็ควรจะเป็นเนื่องจากในสมัยนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคงจะทรงเล็งเห็นข้อขัดข้องทางสภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งน่าจะปรากฏอยู่แล้วถึงการที่แม่น้ำน่านได้ไหลผ่านออกมาไกลเมืองทุ่งยั้งเกินไป อีกประการหนึ่งก็อาจเป็นไปได้ว่าขณะนั้นเมืองทุ่งยั้งอยู่ภายใต้การขยายอิทธิพลของพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนาก็ได้

กล่าวโดยสรุป เมืองทุ่งยั้ง (เมืองราด) มีความสำคัญเพราะตั้งอยู่ในสภาพภูมิศาสตร์อันเป็นตำแหน่งที่จะต้องหยุดพักเพื่อปรับเปลี่ยนแบบแผนการเดินทางระหว่างภูมิภาคที่เป็นภูเขา กับภูมิภาคที่เป็นที่ราบ โดยเฉพาะการเดินทางติดต่อระหว่างเมืองเชียงรายกับเมืองสำคัญในที่ราบภาคกลาง เดิมใช้เส้นทางตามลำน้ำน่านก่อนจะเข้าเขตภูมิภาคที่เป็นภูเขา

➤ เวิ้งเจ้าเงาะในเขตเมืองทุ่งยั้ง จังหวัดอุดรดิตถ์

➤ เมืองพิชัยตั้งอยู่ปากตะวันออกแม่น้ำน่าน จังหวัดอุดรดิตถ์

➤ วิหารวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง จังหวัดอุตรดิตถ์

➤ วิหารวัดพระฝางสว่างคูร์มืณนาถ จังหวัดอุตรดิตถ์

เมืองรัตและความเกี่ยวข้อง กับการสถาปนากรุงศรีอยุธยา

๑. ที่ตั้งของเมืองรัต หากพิจารณาตามข้อเสนอของ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ที่วางเมืองต่าง ๆ ในศิลาจารึกหลักที่ ๘ ว่าเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในจารึกหลักนั้น ถูกเอ่ยนามเรียงลำดับของที่ตั้งตามเข็มนาฬิกาเดิน ดังนั้นเมืองรัตจึงได้รับการวางไว้ที่อำเภอท่าปลาเหนือเมืองอุตรดิตถ์เล็กน้อย^{๑๔} ซึ่งถ้าหากพิจารณาตามทิศทางเช่นนี้ก็ไม่ใช่เป็นการขัดกับที่จะวางเมืองรัตไว้ที่ทุ่งยั้ง ซึ่งตามสภาพภูมิศาสตร์ที่กล่าวแล้วในตอนต้นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเมืองอุตรดิตถ์นั่นเอง แต่ถึงจะพิจารณาว่าทิศทางที่ตั้งของเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในจารึกหลักที่ ๘ จะถูกกล่าวถึงอย่างเป็นระเบียบตามทางเข็มนาฬิกาเดินหรือไม่ก็ตาม ที่ตั้งของเมืองทุ่งยั้งก็อยู่ในแนวคิดลักษณะที่ ๓ เกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองรัตที่ไม่ควรจะอยู่ไกลไปจากเมืองสุโขทัยจนเกินไป

^{๑๔} ประเสริฐ ณ นคร, ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ(ไม่)เค็ม, หน้า ๔๔ - ๔๗.

มีข้อที่ควรพิจารณาเป็นอย่างมากในหนังสือพงศาวดารเหนือ ที่กล่าวถึงเมืองทุ่งยั้งในลักษณะที่เป็นตำนานปรัมปราว่า พญาผู้หนึ่งคือ บารมมราช ผู้ครองเมืองสวรรคโลกเป็นผู้สร้างเมืองทุ่งยั้งเพื่อให้โอรสองค์หนึ่งครอง และมีเมืองต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับเมืองทุ่งยั้งหลายเมือง บางเมืองก็ไม่ว่าอยู่ที่ใด บางเมืองเช่นเมืองฝาง (ในจังหวัดอุดรธานี) ก็เป็นเมืองเก่าอย่างน้อยถึงสมัยสุโขทัยให้ขึ้นกับเมืองทุ่งยั้ง แต่ที่สำคัญคือได้มีการเรียกชื่อเมืองทุ่งยั้งว่า **กัมโพชนคร**^{๑๕}

➤ คูและกำแพง เวียงเจ้าเงาะ ส่วนหนึ่งของเมืองทุ่งยั้ง จังหวัดอุดรธานี

ชื่อกัมโพชนครที่ใช้เรียกเมืองทุ่งยั้งนี้มีความหมายที่ทำให้ทุ่งยั้งสามารถอยู่ในเงื่อนไขของการเป็นเมืองรัตได้ ตามแนวคิดลักษณะที่ ๑ และที่ ๒ คือเมืองรัตควรเป็นเมืองที่มีร่องรอยของความสัมพันธ์กับเมืองลพบุรีหรือเมืองพระนครธม อย่างน้อยก็อย่างใดอย่างหนึ่ง และเมืองรัตควรเป็นเมืองที่มีศักดิ์ศรีไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเมืองสุโขทัยในสมัยตอนต้น

^{๑๕} พระวิเชียรปรีชา (น้อย), พงศาวดารเหนือ, ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและพงศาวดารเหนือ, หน้า ๓๒๔ - ๓๓๖.

➤ ด้านต่าง ๆ ของคูและกำแพงเวียงเจ้าเงาะ อันเป็นส่วนหนึ่งของเมืองทุ่งยั้ง

ทั้งนี้เพราะชื่อกัมโพชเป็นชื่อของวงศ์กษัตริย์ในอินเดียโบราณ ซึ่งถูกยืมมาใช้เรียกชื่อวงศ์บางวงศ์ในเอเชียอาคเนย์ ชื่อของราชวงศ์กัมโพช ปรากฏติดอยู่กับชื่อเมืองที่แสดงความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเห็นได้ชัด อยู่ ๒ แห่ง คือ ขอมเมืองพระนครหรือกัมพูชา และอีกเมืองหนึ่งคือ เมืองลพบุรีก็ได้รับการเรียกชื่อว่าเมืองกัมโพชด้วยเช่นกัน

ดังนั้นจากเรื่องราวตำนานปรัมปราในพงศาวดารเหนือที่เรียกเมืองทุ่งยั้งว่ากัมโพชนครเช่นนี้แสดงให้เห็นอย่างหนึ่งว่า คนในสมัยโบราณย่อมทราบและเห็นความสัมพันธ์ (ซึ่งเห็นได้ชัดกว่าสมัยปัจจุบัน) ระหว่างเมืองทั้งสามคือ ขอมเมืองพระนครธม ลพบุรี และทุ่งยั้ง

➤ ทำนบกั้นน้ำในคูเวียงเจ้าเงาะ เมืองทุ่งยั้ง จังหวัดอุดรธานี

และในขณะเดียวกันการเรียกชื่อเมืองทุ่งยั้งว่ากัมโพชนครเช่นนี้ ก็เป็นการยกย่องเมืองทุ่งยั้งให้มีศักดิ์ศรีในระดับสูงด้วย เพราะทั้งเมือง พระนครมและลพบุรี ซึ่งถือว่ามิเจ้านาย เชื้อสายราชวงศ์กัมโพชครองอยู่ ต่างก็ได้รับการยกย่องในคติโบราณว่า เป็นรัฐหรือแคว้นที่มีอารยธรรม สูงในภูมิภาคแหลมทองนี้

นอกจากนี้หนังสือพงศาวดารเหนือยังกล่าวอีกด้วยว่า ทั้งเมือง หริภุญไชย เมืองทุ่งยั้ง เมืองสวรรคโลก และเมืองบริบูรณ์ เป็นเมืองของ **กษัตริย์**ต่างคนต่างอยู่^{๑๖} ซึ่งได้สะท้อนภาพของนครรัฐ เริ่มแรกซึ่งต่างก็มี อิสระปกครองตนเองไม่ขึ้นแก่กัน มีผู้นำสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์กษัตริย์ แห่งชมพูทวีป ซึ่งเป็นคติความเชื่อของอินเดียว่ามีอยู่ราชวงศ์เดียวในโลก ก่อนที่จะพัฒนาต่อไปโดยรวมตัวกันเป็นแคว้นซึ่งตั้งเอาอำนาจการบริหาร และการปกครองเข้ามาเป็นตัวกำกับบนระบบเครือญาติอีกชั้นหนึ่ง

นอกจากหนังสือพงศาวดารเหนือ ซึ่งเป็นเอกสารของเรื่องใน ลักษณะตำนานของคนภาคกลางที่กล่าวถึงเมืองทุ่งยั้งแล้ว เอกสารของทาง ฝ่ายล้านนาในตำนานพระธาตุ “ดอยปู่ภูทับ เมืองลองและแหลมรี” อำเภอ ลอง จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นเรื่องที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรขึ้นครั้งแรก ประมาณ พ.ศ. ๒๑๘๑ ก็ได้กล่าวสะท้อนให้เห็นภาพความสัมพันธ์ของเมือง ทุ่งยั้งกับเมืองลพบุรี และศักดิ์ศรีของเมืองทุ่งยั้งด้วย ดังในเรื่องที่ยกขึ้นมา กล่าวแล้วเกี่ยวกับพญาผู้หนึ่งแห่งเมืองลพบุรี ผู้ขึ้นมาชักพระขึ้นจากแม่น้ำ มาไว้ที่วัดพระยืน (อยู่ติดกับเมืองทุ่งยั้ง)

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๖.

➤ คูเวียงเจ้าเงาะ เมืองทุ่งยั้ง จังหวัดอุตรดิตถ์

๒. เอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร มิใช่แต่จะแสดงศักดิ์ศรีและความสัมพันธ์ระหว่างเมืองทุ่งยั้งกับเมืองลพบุรี และขอเมืองพระนครมเท่านั้น แต่บริเวณใกล้เคียงกับเมืองทุ่งยั้ง แถบบริเวณบ้านคลองโพอันติดกับตัวเมืองอุตรดิตถ์ในปัจจุบัน ซึ่งมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางภูมิศาสตร์กับเมืองทุ่งยั้ง ก็ยังมีหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่แสดงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเมืองลพบุรีอีกด้วย

ก่อนที่จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ต่อไป จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) กับเมืองลพบุรีด้วยเล็กน้อย

อาจเคยมีการถกเถียงกันมากเกี่ยวกับเรื่องเมืองอโยธยา และในข้ออภิปรายต่าง ๆ เหล่านั้นได้พาดพิงถึงความเกี่ยวข้องระหว่างบรรพบุรุษของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ กับเมืองลพบุรีอยู่บ้างไม่มากนักน้อย แต่ในที่นี้จะรวบรัดกล่าวเพียงสั้น ๆ ซึ่งควรจะต้องยอมรับกันโดยไม่ลำบากรับถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้

กล่าวคือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเกือบทุกฉบับกล่าวว่าเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้น ทรงโปรดฯ ให้พระรามเมศวร ราชโอรสไปครองเมืองลพบุรี ในฐานะเมืองลูกหลวง

นอกจากนี้ จดหมายเหตุของจีนยังเรียกกรุงศรีอยุธยาเมื่อแรกสถาปนาว่า หลอหู่ อันเป็นชื่อเดียวกับที่จีนเคยใช้เรียกเมืองลพบุรีมาก่อนด้วย

ความรู้ดังกล่าวไม่อาจปฏิเสธได้ถึงความสัมพันธ์ที่เคยมีมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ กับเมืองลพบุรีอย่างแน่นอน และเป็นที่ยอมรับและรับรู้กันอีกเช่นกันว่าลพบุรีก่อนสมัย

กรุงศรีอยุธยา นั้นเป็นตัวแทนของอิทธิพลอย่างน้อยก็ทางด้านวัฒนธรรมขอม เมืองพระนครธมในกลุ่มแม่น้ำภาคกลาง ดังนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ก็ควรจะมีความเกี่ยวข้องกับขอมเมืองพระนครธมมาก่อนด้วยเช่นกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ ที่กล่าวถึงต่อไปในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง บรรพบุรุษของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ที่ลงมาจากเชียงรายตามเรื่องที่เป็นตำนาน กับสถานที่ใกล้เคียงกับเมืองทุ่งยั้งที่เมืองอุตรดิตถ์นั้น ก็เป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่นั้นในเมืองอุตรดิตถ์กับเมืองลพบุรี และขอมเมืองพระนครธมด้วย

ที่กล่าวมาแล้วมีความชัดเจนพอสมควรเกี่ยวกับบรรพบุรุษของ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ที่เกี่ยวข้องกับลพบุรีและขอมเมืองพระนครธม แต่ก็คงจะไม่ลืมนั่นว่าในแบบเรียนที่เรียนกันมานานนั้น เรียกชื่อราชวงศ์ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ว่า ราชวงศ์เชียงราย อันมีที่มาจากความเชื่อในตำนานปรัมปราเรื่องสิงหนวัติ कुमार ที่กล่าวถึงต้นวงศ์ของพระเจ้าอู่ทองว่าเดิมอยู่ที่เวียงโยนกนาคนันท์ในที่ราบเชียงแสน

ต่อมาพระเจ้าพรหมผู้สืบราชวงศ์จากสิงหนวัติ कुमार ได้แยกมาสร้างเมืองใหม่แถบเมืองเชียงราย คือเวียงไชยปราการ กษัตริย์เวียงไชยปราการองค์สืบต่อมาถูกมหาราชเมืองสุธรรมวดีเมืองเมรุกราณ จึงอพยพถอยร่นลงมาอยู่แถบบริเวณจังหวัดกำแพงเพชรในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง สืบต่อมาอีกหลายชั่วอายุคนถึงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จึงมาสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

เรื่องพระเจ้าอู่ทองเป็นราชวงศ์เชียงรายดูไม่น่าจะเหลวไหลเลยทีเดียว เพราะปรากฏอยู่ในความทรงจำของคนหลายสมัย ตั้งแต่เรื่องเล่าในตำนานเชียงแสนของคนล้านนา (ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑)

ที่กล่าวถึงกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาในสมัยเสียกรุงครั้งที่ ๑ ว่าสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าพรหม^{๑๗} หรือจากคำบอกเล่าของคนกรุงศรีอยุธยา ที่เล่าให้ลาลูแบร์ฟังในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ อันเป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่จะกล่าวถึงในตอนต่อไป

แต่ก็อาจกล่าวโดยสรุปในเบื้องต้นนี้ให้เห็นภาพโดยคร่าว ๆ ว่า ตามความเชื่อของคนไทยสมัยโบราณอย่างน้อยก็ในสมัยอยุธยา เชื่อว่าราชวงศ์ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เคยมีพื้นเพอยู่ทางเหนือแถบบริเวณจังหวัดเชียงรายมาก่อน หลังจากนั้นจึงเคลื่อนลงมาทางใต้มาตั้งรกรากอยู่แถบบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง แต่อยู่ตรงไหนต้องพิจารณาให้ดี ได้มีโอกาสใกล้ชิดและรับวัฒนธรรมขอมโดยมีความเกี่ยวดองอยู่กับเมืองลพบุรี แล้วจึงมีเชื้อสายมาเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ผู้มาสร้างกรุงศรีอยุธยาในภายหลัง

ตำนานสิงหนวัติฉบับที่รู้จักกันในปัจจุบัน คือฉบับที่มีต้นฉบับโบราณเก็บอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ได้รับการถอดความเรียบเรียงใหม่เป็นภาษาที่อ่านเข้าใจง่ายขึ้น รวมอยู่ในพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑ ตำนานฉบับนี้ได้ให้เส้นทางการอพยพของราชวงศ์เชียงรายว่า เมื่อออกจากเมืองเชียงรายได้ถึงผาหมื่นผาแสน ดอยชมพูหรือดอยดวน แล้วจึงมุ่งไปทางทิศตะวันออกถึงบริเวณที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชร

^{๑๗} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ (พระนคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๗๘.

เส้นทางดังกล่าวนี้มีความสับสนแน่ ๆ เพราะคอยตัวนอยู่ที่อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ทอดยาวลงใต้ไปสิ้นสุดในเขตอำเภอเมืองพะเยา ที่หัวคอยตัวนเป็นช่องเขาเพื่อผ่านไปทางทิศตะวันออกเดินทางต่อไปโดยเฉียงลงใต้จะถึงต้นแม่น้ำยมที่อำเภอปง จังหวัดพะเยา เมื่อมุ่งตรงต่อไปผ่านช่องเขาระหว่าง คอยตัวคอยวาว จะถึงที่ราบหุบเขาที่กว้างใหญ่ของแม่น้ำน่านในท้องที่อำเภอท่าวังผาติดกับอำเภอเมืองน่านทางทิศเหนือ

เป็นทิศทางตรงกันข้ามที่จะไปถึงเมืองกำแพงเพชรริมแม่น้ำปิง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก

ความจริงตำนานสิงหนวัติควรจะมีอีกหลายต้นฉบับที่เป็นเอกสารดั้งเดิม แต่ไม่มีโอกาสได้ศึกษากันในสมัยปัจจุบัน เพราะต้นฉบับคงได้สูญสลายไปแล้ว แต่ก็อาจพอทราบเค้าได้บ้างดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

สิงหนวัติฉบับหนึ่งผู้เขียนขออนุญาตใช้ชื่อว่าฉบับลาลูแบร์ เพราะปรากฏความอยู่ในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ เป็นเรื่องที่ลาลูแบร์ อัครราชทูตจากประเทศฝรั่งเศส ได้รับฟังจากคนกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ท่านจึงบันทึกในจดหมายเหตุการเดินทางของท่านในเรื่องต้นราชวงศ์กษัตริย์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยาวงศ์สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ว่าอพยพมาจากเมืองไชยบุรีมหานครหรือเมืองเชียงราย และย้ายมาสร้างราชธานีอยู่ที่เมืองธาตุนครหลวง หลังจากตั้งอยู่ที่ธาตุนครหลวงระยะเวลาหนึ่งได้อพยพไปเมืองนครไทยแล้วไปที่เมืองพลิบพลีมีกษัตริย์ต่อมาอีก ๔ พระองค์ถึงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จึงได้มาสร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๔^{๑๘}

^{๑๘} สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล, จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม ๑ (พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๑๐), หน้า ๓๔ - ๓๕.

น่าสนใจที่เส้นทางอพยพในตำนานสิงหนวัติฉบับนี้ว่า ได้มาหยุดตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองธาตุนครหลวงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งนั้น คำว่า ธาตุนครหลวง เป็นการถอดคำจากอักษรโรมันเขียนสะกดอย่างฝรั่งเศส ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงให้ไว้นานแล้ว

แต่ต่อมา อาจารย์ขจร สุขพานิช ได้เคยผ่านมาทางจังหวัดอุดรดิตถ์และได้รู้จักซื้อบ้านและตลาดการค้าแห่งหนึ่งในตำบลท่าอิฐอำเภอเมือง ว่า ท่าเสา จึงมีความเห็นว่าคำอักษรโรมันเขียนสะกดอย่างฝรั่งเศสคำนั้นควรอ่านมาเป็นชื่อไทยว่า ท่าเสา นครหลวง มากกว่า

อักษรโรมันตามต้นฉบับของลาตูแบร์เขียนไว้ว่า TasÔo Nacorà LoÜang ซึ่งก็อ่านเป็นท่าเสา นครหลวงจริง ๆ ด้วย

เมื่อเป็นเช่นนี้ เส้นทาง การอพยพของตำนานสิงหนวัติที่มีเค้าอยู่ในจดหมายเหตุลาตูแบร์ก็สอดคล้องต้องกันกับเส้นการเดินทางจากเชียงรายลงมาภาคกลางที่รู้จักกันดี ที่ต้องผ่านลงมาตามเส้นทางแม่น้ำน่านและได้แวะมาพักที่อุดรดิตถ์ (ทุ่งยั้ง) อีกด้วย

ตำนานสิงหนวัติอีกฉบับหนึ่งน่าจะเคยมีอยู่ในความครอบครองของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชธิเบศร์ เพราะจากพระราชพงศาวดารสังเขปของท่านในตอนต้น ก่อนที่จะเข้าเรื่องการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองสยามประเทศ มีข้อความที่กล่าวถึงต้นวงศ์ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ว่าอพยพลงมาจากเมืองเชียงรายเหมือนกัน ทรงนำความในตำนานฉบับที่ท่านมีมาเรียบเรียงย่อใหม่ว่า

หลังจากกษัตริย์องค์หนึ่งที่เชียงรายโบราณถูกรุกราน ได้อพยพลงมาทางทิศใต้มายังแคว้นสยามประเทศข้ามแม่น้ำโพมาถึงเมืองแปบ ซึ่งเป็นเมืองร้างอยู่คนละฟากกับเมืองกำแพงเพชร จึงสร้างเมืองขึ้นที่นั่น เรียกว่าเมืองไตรตรึงส์ มีกษัตริย์ครองราชย์ต่อมาอีก ๔ ชั่วแผ่นดิน เข้าเรื่องนายแสนปมได้พระธิดาเจ้าเมืองไตรตรึงส์ แล้วนายแสนปมไปสร้างเมืองเทพนครขึ้นครองเป็นกษัตริย์ชื่อพระเจ้าศิริชัยเชียงแสน โอรสที่เกิดกับพระธิดาเจ้าเมืองไตรตรึงส์ คือพระเจ้าอู่ทอง ผู้ซึ่งภายหลังได้มาสร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓^{๑๙}

จะเห็นว่าตำนานสิงหนวัตินับนี้มีข้อความตอนท้ายปนเปกับตำนานเรื่องอื่น ซึ่งมีอยู่ในหนังสือพงศาวดารเหนือ หรืออาจจะเป็นเพราะสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนิธิในรสเอง ทรงหยิบคัดเอาเฉพาะบางส่วนของตำนานสิงหนวัตินับของพระองค์ เอามาเรียบเรียงเข้ากับเรื่องตำนานท้าวแสนปมของคนภาคกลาง ตามความเข้าใจพระทัยของพระองค์เองก็ได้

แต่จะเห็นว่ามีมิตอนหนึ่งที่น่าสนใจในพระราชพงศาวดารสังเขปนี้คือ ที่กล่าวถึงการอพยพจากเชียงรายแล้วข้ามแม่น้ำโพจึงมาหยุดยั้งอยู่ที่เมืองโบราณคือเมืองแปบ ก่อนที่จะมีเรื่องการขยายวงศ์ของเรื่องท้าวแสนปมผู้ไปสร้างเมืองเทพนครนั้น

^{๑๙} สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนิธิในรส, พระราชพงศาวดารสังเขป, ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและพงศาวดารเหนือ เล่ม ๒ (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๘๑ - ๒๘๔.

แม่น้ำโพ เมื่ออ่านจากความในเรื่อง แน่นนอนว่าหมายถึงแม่น้ำปิง ในเขตจังหวัดกำแพงเพชร แต่อาจพิจารณาในอีกแง่หนึ่งว่าแม่น้ำโพเป็นชื่อที่ติดมากับตำนานสิงหนวัติ ตามต้นฉบับดั้งเดิมหรือเรื่องเดิมที่เล่าตกทอดกันมา แต่มาได้รับการผสมด้วยเรื่องอื่น ๆ เพื่อขยายความตามความเข้าใจของคนรุ่นหลัง ตำแหน่งของแม่น้ำโพจึงอาจถูกเข้าใจผิด โดยการนำมาลงที่ตำแหน่งของแม่น้ำปิงในจังหวัดกำแพงเพชรไป

เหตุที่คิดว่าแม่น้ำโพมิใช่แม่น้ำปิงแน่ ๆ เพราะในลายลักษณ์อักษรที่มีอายุหรือเล่าเรื่องราวเก่า ๆ มากฉบับอื่น ๆ ก็ไม่เคยปรากฏชื่อแม่น้ำปิง ถูกเรียกว่าแม่น้ำโพเลย คงเรียกว่าแม่น้ำปิงมาแต่โบราณกาล ไม่ว่าจะเป็นเอกสารของคนล้านนา สุโขทัย หรือคนภาคกลางก็ตาม^{๒๐}

๒๐ มหาเสวกโท พระยามหาอำมาตยาธิบดี (เสง วิริยศิริ) เล่าไว้ในหนังสือ ว่าด้วยแม่น้ำที่มีในประเทศสยาม พิมพ์ในการปลงศพ นางสาวโสภา วิริยศิริ ผู้บิดา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ หน้า ๑๕ ว่า ลำแม่น้ำที่เรียกว่าแม่น้ำปิงซัด ก็ตั้งแต่ปากแม่น้ำวังขึ้นไป แต่พอได้ลงมาก็เรียกว่าแควกำแพงบ้าง แควแม่น้ำน้อยบ้าง หากงเบนแนวชื่อใดไม่ ที่จริงนั้นแต่โบราณมาเรียกลำแม่น้ำนี้ว่าแม่น้ำโพ ถือเอาเหตุที่ว่ามีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ปากน้ำ แต่ครั้นต้นโพธิ์นั้นพังทำลายสาบสูญไป คำที่เรียกว่าแม่น้ำโพก็ค่อยห่างไป ยังคงเรียกแต่ว่าปากน้ำโพ เป็นสำคัญอยู่

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าชื่อแม่น้ำโพมิใช่ชื่อที่รู้จักกันในท้องถิ่น (สมัยรัชกาลที่ ๕ - ๖) แต่เป็นชื่อที่รู้จักกันในกลุ่ม ผู้รู้ เท่านั้น ซึ่งข้อมูลนี้ผู้รู้ได้มานั้นไม่พ้นไปจากหนังสือที่ได้อ่านมา พระยามหาอำมาตยาธิบดีเป็นผู้รู้ท่านหนึ่งในสมัยนั้น ชื่อแม่น้ำโพที่ท่านกล่าวถึง จึงควรมีที่มาจากพระราชพงศาวดารสังเขปของกรมพระปรมานุชิตชิโนรสนั่นเอง

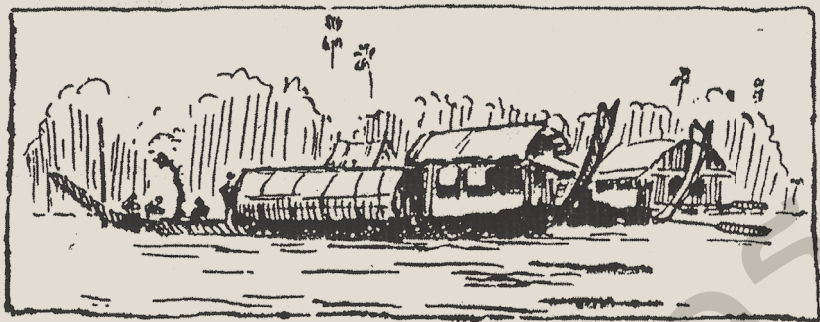
อย่างไรก็ดี คำอธิบายที่มาของชื่อแม่น้ำข้างต้น ก็ผิดแบบแผนการเรียกชื่อสถานที่ของคนไทย กล่าวคือ ชื่อสถานที่ที่ปากแม่น้ำย่อมมาจากชื่อของแม่น้ำที่ไหลออกมาตรงนั้น มิใช่ชื่อของสถานที่ตรงปากน้ำเป็นตัวกำหนดชื่อของแม่น้ำที่ไหลออกมาดังกล่าว (ปากน้ำโพ มาจากชื่อแม่น้ำโพ มิใช่ชื่อ แม่น้ำโพ มาจากชื่อ ปากน้ำโพ คือต้องมีแม่น้ำก่อนจึงจะเกิดมีปากน้ำขึ้นได้ มิใช่มีปากน้ำขึ้นแล้ว จึงจะเกิดแม่น้ำตามมา)

ชื่อแม่น้ำโพแม้จะเห็นว่าถูกเข้าใจอย่างคลาดเคลื่อนว่าหมายถึง แม่น้ำปิง แต่ก็เป็นประโยชน์อย่างมาก เมื่อพบในหนังสือ **ห้าปีในสยาม** เล่ม ๑ กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ เมื่อปี ๒๕๔๔ เป็นบันทึกเรื่องราวการเดินทางสำรวจแร่ในสยามประเทศระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๙ ของ **นายเซอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (H. Warington Smyth)** ท่านได้กล่าวถึงชื่อแม่น้ำโพด้วย โดยระบุทั้งในข้อเขียนและแผนที่ว่า คือแม่น้ำน่านอย่างชัดเจน (ดูแผนที่ประเทศไทยจัดทำระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๓๖ ที่หน้าถัดไปในหนังสือเล่มนี้)

เหตุที่แม่น้ำน่านขณะนั้นเรียกว่าแม่น้ำโพ มีที่มาจากตลาดการค้าบางโพ - ท่าอิฐ ซึ่งแม่น้ำน่านไหลผ่าน

ตลาดบางโพ - ท่าอิฐ เริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้นประมาณสมัยรัชกาลที่ ๓ - ต้นรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตลาดการค้าแห่งนี้เป็นตลาดน้ำที่เรือแพจากภาคกลางนำสินค้าไปขายแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ขนส่งโดยทางบกจากแผ่นดินภายในทวีป ตั้งแต่หลวงพระบางสิบสองปันนา แพร่น่าน ฯลฯ เป็นตลาดการค้าที่ใหญ่มากในสมัยรัชกาลที่ ๕ และเพ็ญเลิกไปเมื่อทางรถไฟสายเหนือตัดผ่านในสมัยรัชกาลนี้เช่นกัน

ชื่อแม่น้ำโพจึงเป็นชื่ออันมีที่มาจากชื่อตำบลบ้านที่แม่น้ำไหลผ่านคือบางโพและชื่อปากน้ำโพที่จังหวัดนครสวรรค์ก็มีที่มาจากแม่น้ำโพ (แม่น้ำน่าน) ไปพบกับแม่น้ำปิงที่นั่น นั่นเอง

➤ ภาพวาด “เรือเหนือ” เรือที่นาย เอช.วาริงตัน สมิธ. ใช้เดินทางทวนแม่น้ำน่าน (แม่น้ำโพ) จากปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ถึงเมืองพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ (ที่มา : เอช. วาริงตัน สมิธ. บันทึกการเดินทางสู่แม่น้ำโขงตอนบนประเทศสยาม. แปลโดย พรพรรณ ทองตัน. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๔)

ดังนั้น หลักฐานที่เกี่ยวกับชื่อแม่น้ำโพจึงอาจถูกนำมาอ้างอิงให้เห็นว่า ที่ภูนั้นการอพยพจากเชียงรายลงใต้ันต้องลงมาทางแม่น้ำน่าน อันเป็นเส้นทางที่กล่าวถึงในเรื่องอื่น ๆ ที่ยกมากล่าวแล้ว เมื่อลงถึงแม่น้ำน่านแล้วก็มีการหยุดสร้างบ้านเมืองเป็นที่อยู่ชั่วระยะหนึ่งในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ ในบริเวณบริเวณทลเมืองทุ่งยั้ง ตามตำนานที่ลาลูแบร์ได้ยินมา ซึ่งก็ได้รับการสนับสนุนจากหลักฐานชื่อ แม่น้ำโพอันเป็นอีกชื่อหนึ่งของแม่น้ำน่านที่ถูกเข้าใจผิดมานานว่าเป็นแม่น้ำปิงอีกด้วย

อนึ่ง เรื่องตำนานความเชื่อของชาวกรุงศรีอยุธยา ว่าปฐมกษัตริย์ของตนสืบเชื้อสายมาจากเมืองเชียงราย หรือไชยปราการ ตามที่ปรากฏในตำนานสิงหนวัติเรื่องพระเจ้าพรหมนั้น ก็เป็นความเชื่อของชาวล้านนาด้วย ดังปรากฏในพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ที่อ้างแล้ว ที่เล่าเรื่องราวมาถึงสมัยที่พระเจ้าบุเรงนองได้เข้ายึดกรุงศรีอยุธยา หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า สมัยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ พงศาวดารของล้านนาได้กล่าวถึงกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาครั้งนั้น ว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าพรหมด้วย

กล่าวโดยสรุป เรื่องปฐมกษัตริย์กรุงศรีอยุธยามีเชื้อสายของวงศ์กษัตริย์ที่อพยพมาจากเชียงรายนั่น เมื่อเล่าต่อ ๆ กันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ได้เกิดการสับสนในเรื่องทิศทางการอพยพตามลำแม่น้ำ

แม่น้ำปิงแถบบริเวณจังหวัดกำแพงเพชรถูกกำหนดให้เป็นตำแหน่งการสร้างบ้านเมืองรุ่นแรก ๆ บนพื้นที่ราบ หลังจากที่ได้เดินทางผ่านภูมิประเทศที่เป็นภูเขาทางภาคเหนือ ทั้ง ๆ ที่โดยแนวคิดและหลักฐานที่ยกมากล่าวแล้วในการกำหนดเส้นทางเดินทางติดต่อจากเมืองเชียงรายนลงมาสู่ที่ราบลุ่มภาคกลางนั้น แต่เดิมนั้นจะใช้ลำแม่น้ำน่านเป็นแนวเส้นทาง

ดังนั้นที่ราบแห่งแรกหลังจากที่พ้นภูมิประเทศที่เป็นภูเขาลงมาจึงเป็นบริเวณท้องที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งมีร่องรอยของเมืองโบราณชื่อทุ่งยั้งตั้งอยู่

จากชื่อสถานที่ท่าเสาและบางโพ ที่ปรากฏอยู่ในตำนานเดิมทำให้ผู้เขียนสนใจที่จะได้ไปตรวจสอบในภูมิประเทศให้ชัดเจนอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นระหว่างวันที่ ๖ - ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ เมื่อผู้เขียนได้ไปร่วมสัมมนาที่วิทยาลัยครูอุตรดิตถ์ดังกล่าวแต่ต้นผู้เขียนจึงได้หาโอกาสเพื่อพิจารณาสถานที่อันปรากฏชื่อทั้งสองแห่งให้ละเอียดอีกครั้งหนึ่ง

คนอุตรดิตถ์ทั่วไปรู้จักชื่อท่าเสาในฐานะที่เป็นชื่อตลาดและหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากตัวเมืองอุตรดิตถ์ไปทางทิศเหนือ ๓ กิโลเมตรเศษ ที่นี้มีสถานีรถไฟท่าเสาตั้งอยู่ คือเหนือขึ้นไปถัดจากสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร ถึงสถานีรถไฟศิลาอาสน์ ขึ้นเหนือถัดไปอีกประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร เป็นสถานีรถไฟท่าเสา

ท่าเสาแห่งนี้คือตัวตลาดการค้าทางบกของผู้เอาสินค้าลงมาขายจากเมืองแพร่ในสมัยก่อนเส้นทางรถไฟสายเหนือตัดผ่านดังที่ได้กล่าวแล้วว่าที่นี่ไม่ปรากฏร่องรอยโบราณวัตถุสถานใด ๆ อย่างแน่นอนที่อาจจะตั้งให้เกี่ยวข้องกับชื่อท่าเสาในตำนานสิงหนวัติในจดหมายเหตุลาลูแบร์ บ้านและตลาดท่าเสาอันเป็นที่รู้จักกันนี้อยู่ในเขตการปกครองท้องที่ตำบลท่าอิฐ และเป็นท่าเสาที่อาจารย์ขจร สุขพานิช รู้จักและกล่าวถึง

แต่ยังมีชื่อท่าเสาอีกชื่อหนึ่งซึ่งแม้แต่คนอุตรดิตถ์เองน้อยคนที่จะสนใจรู้จัก คือท่าเสา ที่ปรากฏอยู่ในชื่อของการแบ่งเขตการปกครองท้องที่เป็นตำบลท่าเสา อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ ตำบลท่าเสาเนื่องจากลักษณะเป็นชุมชนในเขตเมืองมาเป็นเวลานานตั้งแต่สมัยแรกๆ ที่มีการกำหนดให้เป็นเขตปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาลเมือง) เขตการปกครองท้องที่ว่าเป็นตำบล หมู่บ้านจึงไม่ได้รับการสนใจใคร่รู้ คงเรียกที่ตรงนั้นว่า คลองโพ

ตำบลท่าเสาเป็นส่วนที่เป็นบริเวณม่อนหรือเนินเขาเตี้ย ๆ อันเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลจังหวัดอุตรดิตถ์ และวัดเกษมจิตตาราม แถบบริเวณหน้าโรงพยาบาลอุตรดิตถ์ในปัจจุบันนี้ คือที่ที่ชาวบ้านขุดพบกลองมโหระทึกสำริดในวัฒนธรรมดองซอน อันเป็นวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ ประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว

กลองมโหระทึกพร้อมโบราณวัตถุสำริดอีกจำนวนหนึ่งที่พบที่นี่ได้รับการเก็บรักษาและจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครเป็นเวลานานมาแล้ว แต่ได้เคยลงในทะเบียนประวัติที่มาของวัตถุที่ได้จากบริเวณเวียงเจ้าเงาะ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

อย่างไรก็ตาม คุณวิทยา อินทโกศัย อดีตนักโบราณคดีของกรมศิลปากร ได้เคยสำรวจที่มาของสำริดชุดนี้แล้ว ปรากฏว่าที่มาในทะเบียนผิดจากความเป็นจริง ที่ถูกนั้นเป็นของที่ขุดได้จากม่อนวัดเกษมจิตตาราม คลองโพ (หรือตำบลท่าเสา) ดังที่ได้กล่าวแล้ว

ผู้เขียนเองในขณะที่เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร ได้เคยสอบถามผู้สูงอายุที่บ้านทุ่งยังถึงตำแหน่งที่มาของเครื่องสำริดชุดนี้เหมือนกัน ยังพอมีคนที่จำเหตุการณ์และให้ข้อมูลได้เพราะเป็นเรื่องที่เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้เองว่า เมื่อขุดได้ของเป็นมโหระทึกและเครื่องใช้สำริดซึ่งเป็นของแปลกได้ที่ม่อนวัดเกษมจิตตาราม คลองโพแล้ว จึงได้นำไปออกแสดงงานประจำปีวัดพระแท่นศิลาอาสน์ ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลทุ่งยัง

เมื่อเจ้านายครั้งนั้นไปพบเข้าจึงยึดส่งไปกรุงเทพฯ และได้บอกที่มาของวัตถุสืบสนว่าได้จากทุ่งยัง ซึ่งที่ทุ่งยังเองก็มีร่องรอยของเมืองโบราณที่เรียกว่า *เวียงเจ้าเงาะ* อยู่ และเวียงเจ้าเงาะนี้เป็นที่รู้จักของผู้รู้ทางโบราณคดีทั้งชาวไทยและต่างประเทศในสมัยนั้นว่าเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของเมืองทุ่งยังมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งเคยคิดกันว่าจะเป็นเมืองที่มีอายุเก่าแก่เกินกว่าสมัยสุโขทัยมาก

ประจวบกับเวลาที่คลองมโหระทึกชุดนี้ถูกส่งมาที่กรุงเทพฯ เป็นเวลาที่มีข่าวการลักลอบขุดค้นหาสมบัติของโบราณกันมากที่เวียงเจ้าเงาะอีกด้วย^{๒๑} ทะเบียนที่มาของมโหระทึกดังกล่าวจึงน่าจะได้รับการบันทึกคลาดเคลื่อนไปจากเดิมด้วยเหตุดังที่ได้กล่าวมานี้

^{๒๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *สาส์นสมเด็จ เล่ม ๑๐* (พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๘๔ - ๑๘๕.

จากม่อนวัดเกษมจิตตารามลงมายังที่ราบเบื้องล่าง เป็นที่ตั้งของตลาดคลองโพและบ้านคลองโพ ซึ่งห่างจากจุดที่ตั้งของวัดเกษมจิตตารามในรัศมีประมาณ ๑ กิโลเมตรครึ่ง ผู้เขียนได้มีโอกาสพบและได้ชมโบราณวัตถุซึ่งเป็นพระพิมพ์เนื้อชินในความครอบครองของเอกชน ซึ่งกล่าวว่าเป็นของที่ได้จาก เมืองคลองโพ ซึ่งผู้เขียนมีโอกาสได้เห็นประมาณ ๕ ชิ้น เป็นพระพิมพ์ในศิลปะแบบลพบุรีด้วยฝีมือของช่างพื้นเมือง เจ้าของพระพิมพ์ได้แสดงประจักษ์พยานของการพบที่คลองโพโดยนำผู้เขียนไปยังบ้านราษฎรผู้เป็นผู้ขุดได้ และได้เห็นไหสีดำอมเทาเนื้อหนา ซึ่งเรียกกันว่าเป็นไหลพบุรี ๒ ใบ ซึ่งผู้ขุดได้ยืนยันว่าเป็นไหที่บรรจุพระพิมพ์ดังกล่าวอยู่ภายใน

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้รับการนำไปดูสถานที่ที่เข้าใจกันว่าเป็นกำแพงเมืองโบราณ ปรากฏเป็นร่องรอยคันดินของกำแพง ซึ่งภายในมีเค้าว่าจะมีแกนเป็นศิลาแลงเรียงอย่างเป็นระเบียบ เป็นแนวยาวประมาณ ๔๐ เมตร อยู่ใกล้กับบริเวณบ้านพักของพนักงานการรถไฟฯ ริมคลองโพ

แต่ผู้เขียนก็ยังไม่มั่นใจว่าจะเป็นคันกำแพงของเมืองโบราณ จนกระทั่งถูกพาไปดูร่องรอยอีกแห่งหนึ่งใกล้เคียงกัน บริเวณปากคลองโพ ทางด้านทิศตะวันตกของคลองได้ปรากฏร่องรอยของคูน้ำที่อยู่กลางคันดินสองข้างเป็นแนวยาวประมาณ ๕๐ เมตร

ที่ปากคลองโพนี้เอง บนบริเวณที่เป็นหน้าดินเดิมของพื้นที่ที่น่าจะเป็นภายในเมืองโบราณ ได้พบเศษของภาชนะดินเผาปนกันอยู่เป็นจำนวนมาก มีทั้งที่เป็นเศษภาชนะสีน้ำตาล สีเทาออกดำเนื้อหนาของไหลพบุรี เศษภาชนะเคลือบสีเขียวไข่กาแบบสังคโลกสุโขทัย และเศษเครื่องเคลือบจีนสีเขียวไข่กาที่มีเนื้อการเคลือบสม่ำเสมอจากปากจนถึงก้นชาม

อันเป็นลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาเคลือบของจีนที่สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๘ - ๑๗๗๗ เศษภาชนะดินเผาสีเทาออกดำเนื้อหนาแบบลพบุรี เป็นชิ้นส่วนที่พบมากที่สุด (ดูแผนที่แสดงตำแหน่งสำคัญทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี เมืองอุตรดิตถ์ หน้า ๗๐ ในหนังสือเล่มนี้)

จากหลักฐานที่เป็นร่องรอยของเมืองโบราณที่ตลาด/บ้าน คลองโพ กับโบราณวัตถุพบที่ม่อนวัดเกษมจิตตารามและบริเวณอื่น ๆ ที่บ้านคลองโพดังกล่าวไปแล้ว จึงมีความสอดคล้องกับความตอนต้นใน พงศาวดารสังเขปฉบับของกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่กล่าวถึงกษัตริย์ เมืองเชียงรายดึกดำบรรพ์ที่อพยพลงใต้ เมื่อข้ามแม่น้ำโพ (คือแม่น้ำน่าน) ถึงเมืองแปบร้าง จึงสร้างเมืองไตรตรึงส์ขึ้นที่นั่น

ดังนั้นเมืองไตรตรึงส์ ที่กล่าวในพงศาวดารสังเขปนี้ จึงอยู่ที่บ้าน คลองโพ ซึ่งมีหลักฐานการอยู่อาศัยของคนมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์สมัย โลหะเลยที่เดียว

ส่วนที่เมืองทุ่งยั้งนั้น นอกจากร่องรอยของคันคูเมืองโบราณที่ขุด ลงไปในศิลาแลงที่เห็นอย่างชัดเจนในบางตอน ซากโบราณสถานได้ถูก ทำลายมาเป็นเวลานานแล้วตั้งแต่ครั้งสมัยแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นร่องรอยของโบราณสถานนอกเหนือจากที่เป็น คันคูเมืองโบราณที่พอจะนำมาเปรียบเทียบเพื่อกำหนดอายุของเมืองจึง แทบไม่มีเลย คงเหลือที่เห็นอย่างชัดเจนก็มีเพียงฐานสูง ๓ ชั้นอันเป็น ลักษณะฐานของเจดีย์ทรงดอกบัวตูมภายในวัดทองเหลือ นอกเมืองทุ่งยั้ง ทางทิศตะวันออก ที่จะต่อเนื่องไปยังบ้านคลองโพ

➤ วัดพระแท่นศิลาอาสน์

นอกเมืองทุ่งยั้งด้านทิศตะวันตก คือเนินเขาเตี้ย ๆ ที่ตั้งวัดพระยืน พุทธบาทยุคลกับวัดพระแท่นศิลาอาสน์ หลักฐานเก่าที่สุดที่เห็นได้คือ พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ส่วนรอยพระพุทธรูปคู่วัดพระยืนฯ ไม่แน่ว่าจะเก่าเพียงใด

ส่วนภายในเมืองทุ่งยั้งเองนั้น เจดีย์วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ศูนย์กลางของตัวเมืองเป็นเจดีย์ที่ได้รับการซ่อมแปลงใหม่เรียบร้อยแล้ว ก่อนสมัยที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จะได้เสด็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ แต่จากการที่มีผู้กราบทูลเพื่อทรงทราบถึงลักษณะเดิมว่ามีรูปร่างเหมือนผาซี^{๒๒} ประกอบกับลักษณะของฐานที่เหลือให้เห็นร่องรอยในปัจจุบันว่า เคยเป็นฐานหน้ากระดานสูง ๓ ชั้น ก็อาจลงความเห็นได้โดยไม่ผิดว่าเจดีย์พระบรมธาตุทุ่งยั้งแต่เดิมนั้น คือเจดีย์ทรงดอกบัวตูมเช่นกัน

^{๒๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สารานุกรมไทย, หน้า ๔๐.

ประจักษ์พยานที่เป็นโบราณวัตถุสถานที่เก่ากว่าสมัยสุโขทัย ซึ่งเห็นจากเจดีย์ทรงดอกบัวตูมนี้ ที่เหลืออยู่อาจจะเป็นร่องรอยของคูน้ำ เมืองทุ่งยั้งและเวียงเจ้าเงาะที่แสดงระบบชลประทานอันอาจจะเก่ากว่าสุโขทัยได้ แม้แต่ในสายพระเนตรของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ยังทรงรู้สึกถึงความเก่าแก่นั้นเมื่อครั้งที่เสด็จมาทอดพระเนตรเวียงเจ้าเงาะอันเป็นส่วนหนึ่งของเมืองทุ่งยั้ง แต่โบราณสถานอื่น ๆ ที่อาจแสดงความเก่าแก่กว่าสมัยสุโขทัยได้จริง ๆ คือกู่ฤาษีภายในเมืองทุ่งยั้ง ก็กลับถูกทำลายไปเสียแล้วเมื่อไม่นานมานี้เอง

คงเหลือเพียงร่องรอยของฐานอาคารขนาดเล็กกรุปลีเหลี่ยมผืนผ้า มีความยาวประมาณ ๔ เมตร เมื่อศึกษาจากภาพถ่ายเก่า ๆ ของชาวบ้านละแวกเมืองทุ่งยั้ง และซากชิ้นส่วนของศิลาแลงที่ยังตกอยู่ภายในบริเวณ ทำให้ทราบลักษณะของอาคารว่ามีผนังด้านข้างที่บิ ส่วนบนของอาคารใช้ศิลาแลงก่อเรียงเข้าบรรจบถึงกันทำเป็นรูปหลังคาทรงจั่ว ภายในมีโกลนเป็นพระพุทธรูปทำด้วยศิลาแลง ซึ่งแต่เดิมคงจะมีการหุ้มปูนเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ปูนที่ฉาบองค์พระได้หลุดกะเทาะไปนานแล้ว ไม่เคยมีผู้ใดมีโอกาสได้เห็น เศียรของพระก็ขาดหายไปนานแล้ว และคงมีคนเอาก้อนศิลาแลงเล็ก ๆ ขึ้นหนึ่งไปวางไว้บนพระศอก ทำให้เมื่อดูเพียงผิว ๆ ดูคล้ายเป็นรูปฤาษี ชื่อของกู่ฤาษี จึงมีที่มาจากลักษณะดังกล่าว

แต่ก็ยังนับเป็นโชคดีที่ผู้เขียนได้มีโอกาสเห็นโบราณวัตถุ ๒ ชิ้น ชิ้นหนึ่งได้จากกู่ฤาษี อีกชิ้นหนึ่งได้จากที่อื่นในบริเวณเมืองทุ่งยั้ง เป็นเทวรูปและพระพุทธรูปขนาดความสูงประมาณ ๖ นิ้ว ทั้ง ๒ ชิ้น มีลักษณะทางศิลปกรรมเป็นแบบลพบุรี สร้างด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองเช่นเดียวกับที่พบที่คลองโพเช่นกัน ภายในเมืองทุ่งยั้ง เศษเครื่องปั้นดินเผาแบบเนื้อหนาสีเทา

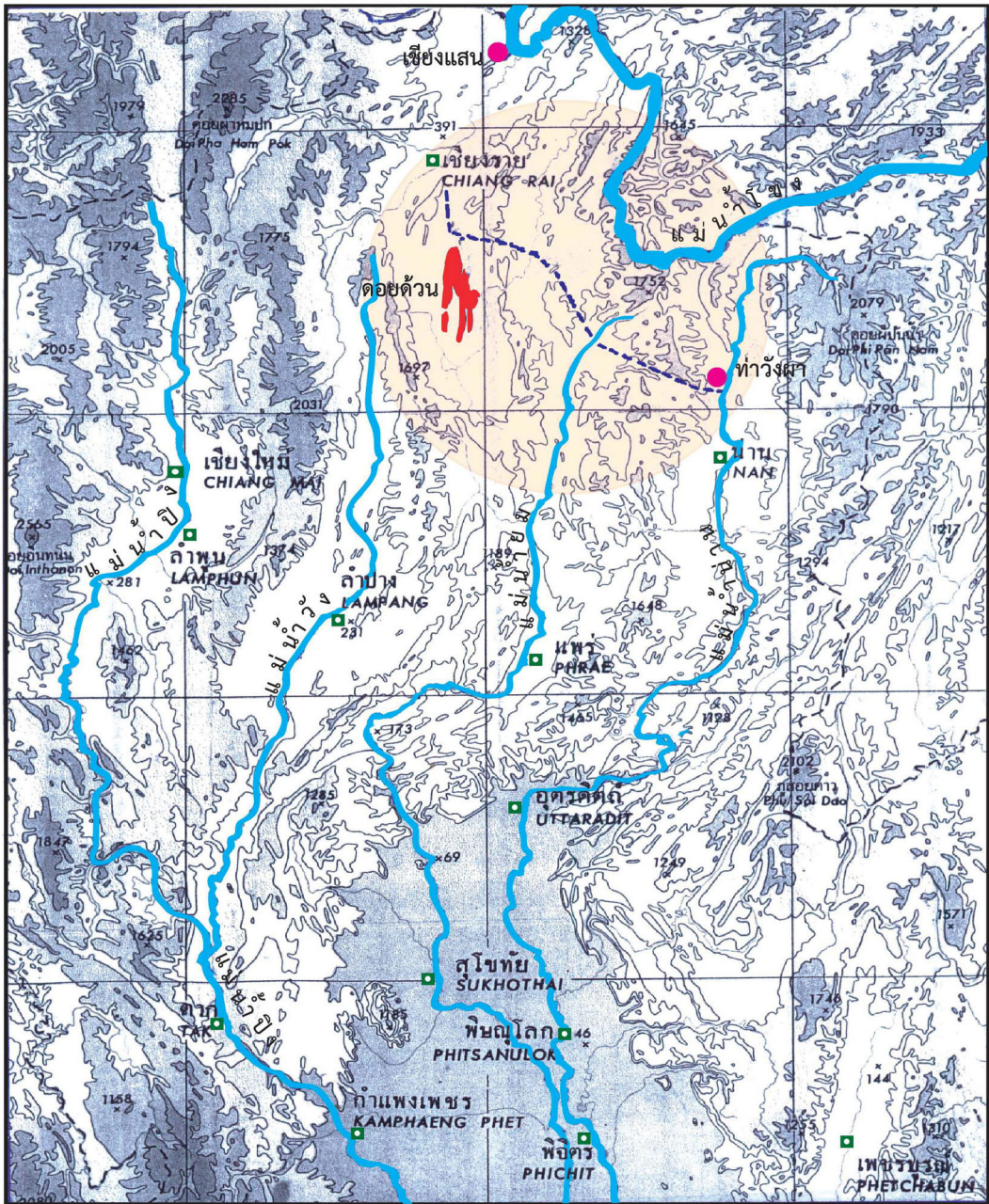
ออกคำที่เรียกกันว่าแบบลพบุรีนั้นก็พิเศษเครื่องปั้นดินเผาที่พบมากที่สุดบนผิวดิน

กล่าวโดยสรุป โบราณวัตถุที่พบบนผิวดินและจากการสอบถามถึงที่มาจากผู้ที่เป็นเจ้าของ ได้แสดงถึงระยะเวลาที่มีส่วนคาบเกี่ยวร่วมกันอยู่ระหว่างเมืองโบราณที่ปากคลองโพและเมืองทุ่งยั้ง โบราณวัตถุที่พบได้แสดงอายุของเมืองทั้งสองว่ามีความเก่าอย่างน้อยก็สมัยสุโขทัยหรือก่อนหน้านั้น

ทั้งทุ่งยั้งและคลองโพในสมัยที่กล่าวถึงนี้ ต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านการปกครองอย่างแน่นอน โดยมีเมืองทุ่งยั้งเป็นศูนย์กลางและมีคลองโพเป็นชุมชนภายในขอบเขตการปกครอง และมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองท่าขนถ่ายสินค้าจากแม่น้ำน่านขึ้นบก

การพบร่องรอยเมืองโบราณที่บ้านคลองโพที่มีเศษภาชนะดินเผาจีนอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ อยู่ด้วย ได้ช่วยสนับสนุนข้อความเกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายของราชวงศ์เชียงรายในพระราชพงศาวดารย่อฉบับกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่กล่าวถึงการอพยพข้ามน้ำโพถึงเมืองร้างและตั้งรกรากอยู่ที่นั่นได้เป็นอย่างดี

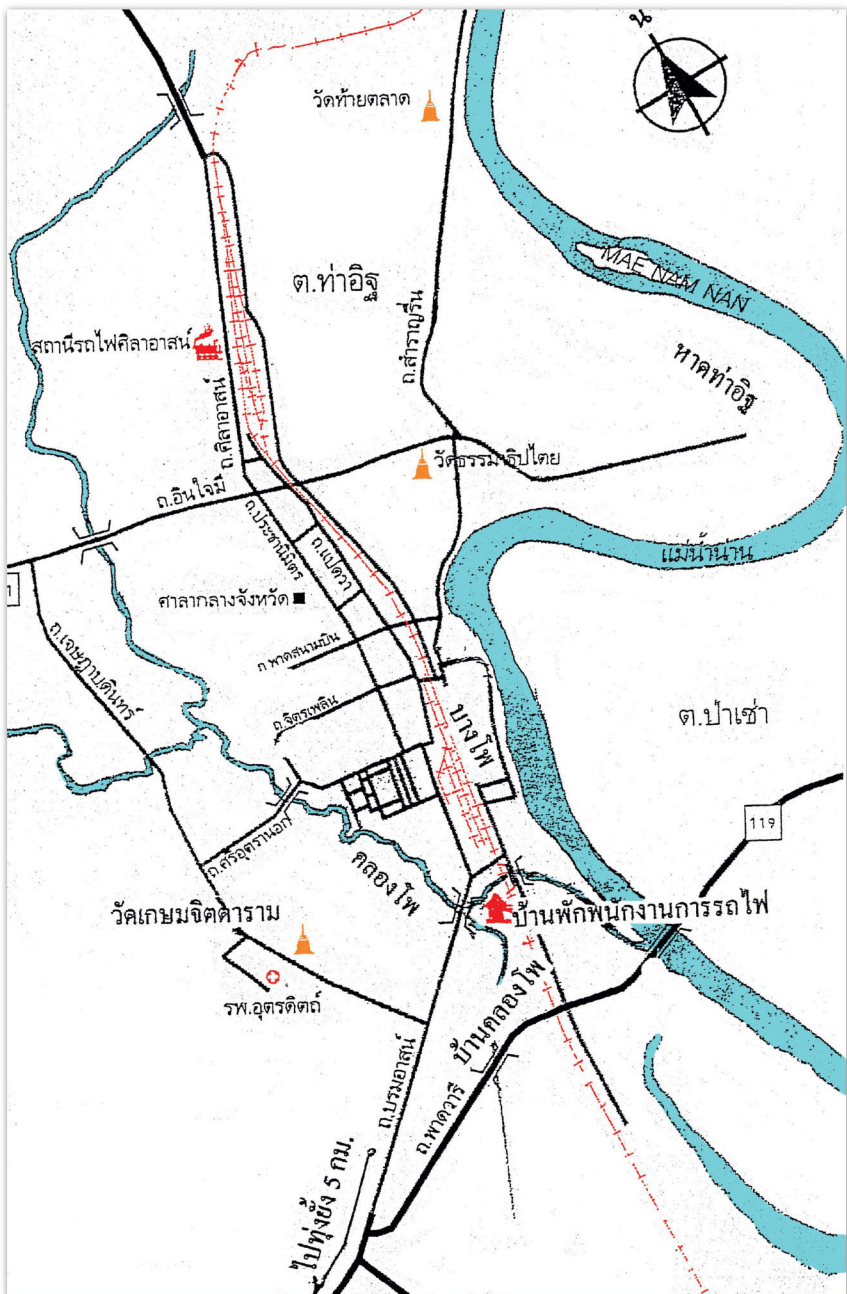
ในส่วนที่เกี่ยวกับคำว่าท่าเสาซึ่งเป็นจุดการอพยพเคลื่อนย้ายของราชวงศ์เชียงรายมาตั้งรกรากอยู่กลับเป็นสถานที่ที่พบวัตถุที่เก่ากว่าเรื่องราวไปจนถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือมโหระทึกสำริด ในวัฒนธรรมดองซอนและเครื่องใช้สำริดอื่น ๆ ในยุคโลหะ จึงทำให้คิดไปได้ว่าบางทีเรื่องการอพยพลงได้จากเชียงรายในเรื่องสิงหนวัตินั้นอาจเป็นคติเดิมที่เล่าตกทอดมาจากยุคก่อนประวัติศาสตร์ของคนไทยในตระกูลนี้ก็ได้

มาตราส่วน 0 25 50 100 150 กิโลเมตร

แผนที่เส้นทางในตำนานสิงหนวัติ เดินทางจากเชียงรายลงสู่ที่ราบตอนล่าง โดยใช้เส้นทางตามลำน้ำน่าน

แผนที่มูลฐาน. กรมแผนที่ทหาร แผนที่ประเทศไทย มาตราส่วน 1 : 2,500,000.

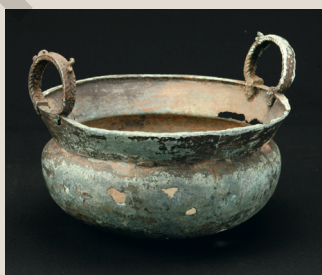
แผนที่ แสดงตำแหน่งสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองอุดรดิตถ์ (บางโพ)
 แผนที่มูลฐาน สมาคมทางหลวงแห่งประเทศไทย. "อุดรดิตถ์" แผนที่ทางหลวงประเทศไทย.
 กรุงเทพฯ : สมาคมทางหลวงแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๗, หน้า ๓๕.

สรุป

ในสมัยโบราณสภาพทางภูมิศาสตร์จะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อสภาพความเป็นไปของบ้านเมือง ในเขตจังหวัดอุดรดิตถ์บริเวณตั้งแต่เมืองทุ่งยั้งลงมาจนถึงบ้านคลองโพ และเปลี่ยนมาเป็นหาดท่าอิฐซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านในสมัยต่อมา ได้แสดงสภาพการณ์ของพื้นที่บริเวณดังกล่าวว่าเป็นที่หยุดพักในการเดินทาง จากเหนือลงใต้หรือจากใต้ขึ้นเหนือ ตามแนวตั้งแต่ดินแดนตอนเหนือในแคว้นสิบสองปันนา ผ่านมาทางเมืองเชียงแสน เชียงราย น่าน แพร่ อุดรดิตถ์ พิชณุโลก ฯลฯ ลงไปทางทิศใต้จนเข้าเขตภาคกลาง

อุดรดิตถ์ได้ดำรงความเป็นสถานที่หยุดพักเพื่อเปลี่ยนแปลงวิธีการในการเดินทางให้สอดคล้องตามสภาพภูมิประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป สภาพการณ์นี้เป็นมาแต่โบราณกาลเพียงจะหมดไปในสมัยเมื่อการคมนาคมขนส่งสมัยใหม่ถูกนำเข้ามาใช้เมื่อมีการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือผ่านในสมัยรัชกาลที่ ๕

จากสภาพทางภูมิศาสตร์และสภาพการณ์ที่เป็นมาในอดีตดังกล่าวของอุดรดิตถ์ จึงอาจนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการอธิบายหลักฐานที่มีร่องรอยเลือนรางทางประวัติศาสตร์ต่อไปนี้ได้

➤ ชุดเครื่องใช้สำริด ขุดพบที่ม่อนวัดเกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่เสนอมานี้ ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและโบราณวัตถุโบราณสถานได้แสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ การเมือง และวัฒนธรรม ในช่วงระยะเวลาหนึ่งระหว่างพื้นที่เมืองทุ่งยั้งและบ้านคลองโพ

สำหรับที่ทุ่งยั้งนั้นได้แสดงร่องรอยความสัมพันธ์กับรัฐที่ใหญ่กว่าคือลพบุรีและเมืองพระนครมณฑลประการหนึ่ง

การเป็นเมืองที่ใหญ่มีศักดิ์ศรีไม่ด้อยไปกว่าเมืองสุโขทัยประการหนึ่ง

อีกทั้งตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองสุโขทัยประการหนึ่ง

จึงเป็นเมืองที่มีลักษณะสอดคล้องกับเมืองราชธานี ๓ ลักษณะตามแนวคิดดังกล่าวแต่ต้น พอเพียงที่จะตั้งเป็นสมมติฐานได้ว่าเมืองทุ่งยั้งน่าจะเป็นเมืองราชธานีของพ่อขุนผาเมือง ซึ่งในระยะเวลาต่อมาหลักฐานของตระกูลของท่านได้ขาดหายไปจากดินแดนแคว้นสุโขทัย

แต่จากการศึกษาในเรื่องนี้กลับได้พบความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่บริเวณบ้านคลองโพที่สืบต่อมาเป็นกรุงศรีอยุธยาในด้านเชื้อสายผู้ปกครอง เมื่อร่องรอยของตำนานสิ่งมหัศจรรย์นับตั้งแต่ได้แสดงการอพยพลงใต้จากเมืองเชียงรายได้โดยเส้นทางแม่น้ำน่าน แทนที่จะเป็นแม่น้ำปิง อย่างที่เคยเข้าใจผิดกันมาแต่เดิม

จุดการหยุดยั้งและสร้างบ้านแปงเมืองของราชวงศ์เชียงรายได้จึงเป็นแถบบริเวณบ้านคลองโพ ก่อนที่จะได้คลี่คลายลงไปทางทิศใต้และมีผู้สืบทอดตระกูลมาสร้างกรุงศรีอยุธยาในที่สุด

➤ ชุดเครื่องใช้สำริด ชุดพบที่ม่อนวัดเกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

จากหลักฐานที่แสดงความสัมพันธ์กับเมืองนครธมหรือกับเมืองลพบุรี (ละโว้) อันแยกกล่าวออกมาเป็นคนละลักษณะระหว่างสายสัมพันธ์ ๒ สาย คือสายราชวงศ์เชียงรายที่สืบต่อเนื่องมาเป็นผู้ก่อตั้งกรุงศรีอยุธยา สายหนึ่ง และสายพ่อขุนผาเมือง ซึ่งเรื่องราวได้ขาดหายไปสายหนึ่ง

เรื่องทั้งสองได้รับการบอกเล่าออกมาเป็น ๒ ลักษณะตามธรรมชาติของหลักฐาน คือในลักษณะตำนานปรัมปราเรื่องเชื้อสายพระเจ้าพรหมแห่งเมืองเชียงรายในตำนานสิงหนวัติน ที่อพยพลงมาตั้งบ้านเมืองบนที่ราบลุ่มน้ำได้ลงมาเรื่องหนึ่ง และในลักษณะเรื่องราวอันเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับประวัติพ่อขุนผาเมืองในศิลาจารึกหลักที่ ๒ อีกเรื่องหนึ่ง

แต่ที่น่าสนใจนั้นอยู่ที่ว่า เรื่องที่บอกเล่าต่างกันเป็น ๒ ลักษณะนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นบนสถานที่เดียวกัน คือเมืองทุ่งยั้ง - บ้านคลองโพ อันเป็นสถานที่ๆ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางภูมิศาสตร์ เป็นสถานที่ซึ่งพบโบราณวัตถุก่อนประวัติศาสตร์สมัยโลหะ เป็นเมืองที่ได้รับการตั้งสมมติฐานว่าเป็นเมืองราดของพ่อขุนผาเมืองสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙ และเป็นสถานที่ซึ่งพบโบราณวัตถุโบราณสถาน ที่แสดงความเหมือนกัน และมีความสัมพันธ์กับเมืองลพบุรี (ละโว้) หรือเมืองพระนครธม

ด้วยเหตุนี้จึงอาจที่จะเอาเรื่องที่บอกเล่าออกมาเป็น ๒ ลักษณะต่างกันตามธรรมชาติของหลักฐานที่กล่าวแล้วนั้น มาประมวลเข้าเป็นเรื่องเดียวกันก็ดูจะไม่มีอะไรติดขัด ซ้ำยังเป็นส่วนที่ซ่อมประวัติศาสตร์ตอนที่ขาดหายไปให้เต็มได้อย่างแนบเนียนด้วย ดังที่จะสร้างเป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ได้โดยสังเขปตามที่กล่าวต่อไปนี้

➤ กาน้ำสำริด ขุดพบที่ม่อนวัดเกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ได้มีคนไทยตระกูลหนึ่ง ซึ่งมีปรัมปราคติที่ตกทอดกันต่อมา ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้วในเรื่องถิ่นฐานเดิมของตน อันปรากฏ เป็นเรื่องในตำนานสิงหนวัติ เกี่ยวกับพระเจ้าพรหม และผู้สืบเชื้อสาย ต่อมา

ตำนานสิงหนวัติหลังจากปรับแก้แล้วกล่าวถึงชนกลุ่มนี้ว่า ได้อพยพลงใต้จากบริเวณจังหวัดเชียงรายมาอยู่ที่บริเวณบ้านคลองโพ อย่างเป็นบ้านเมืองขึ้น และต่อมาในช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้เปิดเผยโฉมหน้าของคนไทยกลุ่มนี้ คือตระกูลพ่อขุนผาเมืองแห่งเมืองราดหรือทุ่งยั้ง ซึ่งมีพันธกรณีในการ ผูกพันแต่งงานเป็นเครือญาติกับฝ่ายที่ครองอำนาจอยู่เดิม คือขอม เมืองพระนครหรือลพบุรีนั่นเอง

ต่อมาเมื่ออิทธิพลของขอมเมืองพระนครหมดไปจาก ดินแดนที่ราบภาคกลางในประเทศไทย ด้วยเงื่อนไขของความเป็น เครือญาติดังกล่าวที่ทำให้ตระกูลของพ่อขุนผาเมืองต้องเคลื่อนจาก แคว้นสุโขทัยเพื่อเข้ามาแทนที่อำนาจขอมที่จางหายไปจากที่ราบภาคกลาง และสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นในที่สุด

การขึ้นมามีอำนาจของคนไทยตระกูลพ่อขุนผาเมืองนั้นอยู่ที่การ ผูกพันทางเครือญาติกับอำนาจเดิม คือขอมเมืองพระนครหรือลพบุรี ดังได้กล่าวแล้ว แต่ส่วนที่เป็นฐานของอำนาจให้อีกชั้นหนึ่งนั้นก็ควรจะด้วย การผูกพันทางเครือญาติกับคนไทยในท้องถิ่นอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งในตอนต้น ปรากฏหลักฐานเพียงว่าพ่อขุนผาเมืองกับพ่อขุนบางกลางหาวเป็นสหาย สนิทกัน

➤ เครื่องใช้สำริด ขุดพบที่ม่อนวัดเกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

(ซึ่งน่าจะเป็นมากกว่านั้น คือนางเสียดเมียพ่อขุนบางกลางหาว อาจเป็นน้องหรือพี่สาวพ่อขุนผาเมือง ตามที่หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี้ เคยประทานความเห็นไว้) และในตอนท้ายขุนหลวงพองั่ว (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑) ก็มีหลักฐานที่ชัดเจนว่าเป็นคนท้องถิ่นสุพรรณภูมิที่ผูกพันเป็นเครือญาติกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑

อาจกล่าวโดยสรุปถึงที่กล่าวมาแต่ต้นว่า กุญแจสำคัญในการศึกษาอยู่ที่ที่ตั้งของเมืองรัต การที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับในข้อเสนอเรื่องเมืองรัตในที่นี้นั้นจำเป็นที่จะต้องพิจารณาที่แนวคิดเกี่ยวกับเมืองรัตทั้ง ๓ ลักษณะก่อนว่า เมืองรัตควรจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการตามที่ได้เสนอไว้หรือไม่เพียงไร หากเห็นพ้องต้องกันว่าเมืองรัต ควรประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญ ๓ ประการนั้นแล้ว ข้อเสนอเกี่ยวกับเมืองรัตคือเมืองทุ่งยังตามที่ตั้งไว้เป็นข้อสมมติฐานขึ้นมานี้ก็ควรจะได้รับพิจารณาด้วย และเมื่อเป็นเช่นนี้การพิจารณาต่อไปเกี่ยวกับการที่ตระกูลพ่อขุนผาเมืองได้เข้ามาแทนที่อำนาจเดิมแถบบริเวณที่ราบภาคกลางก็ควรจะเป็นเรื่องที่น่านำมาพิจารณาและอภิปรายทำความเข้าใจกันต่อไป

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนขอเสนอไว้ ณ ที่นี้อีกประการหนึ่งว่า ตำนานปรัมปราในพงศาวดารเหนืออีกหลายเรื่องควรได้รับการนำเข้ามาพิจารณาอย่างเป็นระบบกันใหม่สักที ดังเช่นเรื่องพระยาแกรก เป็นเรื่องที่ควรสนใจ เพราะเป็นคติความเชื่อของคนกรุงศรีอยุธยาอีกความหนึ่งว่าเป็นต้นวงศ์กษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา พระยาแกรกคือผู้ที่ขับไล่ท้าวโคตรตระบองออกไปแล้วขึ้นครองเมืองแทน และพระขรรค์ชัยศรีที่ตกทอดมาเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยามาจนถึงสมัยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ นั้น ก็มีการบอกเล่าในลักษณะของตำนานว่าเป็นพระขรรค์ชัยศรีที่ตกทอดมาจากพระยาแกรกด้วย

➤ กลองมโหระทึกสำริด พบที่ม่อน วัดเกษมจิตตาราม คลองโพ ตำบลท่าเสา
อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ (เคยเข้าใจผิดว่าขุดได้จากเมืองทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์)

➤ เครื่องใช้สำริด ขุดพบที่เดียวกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ เรื่องพระยาแกรกจึงอาจเป็นเรื่องราวในลักษณะตำนานปรัมปราอีกเรื่องหนึ่ง ที่อธิบายถึงเรื่องที่ตระกูลพ่อขุนผาเมือง เจ้าของพระแสงขรรค์ชัยศรีที่ได้เข้ามาแทนที่ผู้ครองอำนาจเดิม (ซึ่งผูกพันอยู่กับขอมเมืองพระนครธมเหมือนกัน) แถบบริเวณที่ราบภาคกลาง ก็เป็นไปได้

หมายเหตุ

บทวิเคราะห์เรื่องนี้ ปรับปรุงมาจากบทความเรื่องเมืองรัตและรอยเชื่อมในประวัติศาสตร์ไทย เคยพิมพ์แล้วในเอกสารต่อไปนี้

๑. นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๒๔ เล่ม ๑ มีนาคม ๒๕๒๓
๒. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ “ศาสนาและการเมืองกรุงสุโขทัย” โดยสำนักพิมพ์เจ้าพระยา ปีที่พิมพ์ ๒๕๒๘
๓. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ “ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย - ออยุธยา” โดยสำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๔๕
๔. พิมพ์ครั้งนี้ (๒๕๕๕) ได้แก้ไขและเพิ่มเติมเนื้อหาและหลักฐานใหม่บางตอนให้ชัดเจนและขยายความมากขึ้น

➤ วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ตำบลทุ่งยั้ง
อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
ตั้งอยู่ภายในเมืองทุ่งยั้ง (เมืองราด)

➤ วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
ตั้งอยู่ภายในเมืองทุ่งยั้ง (เมืองราด)

บรรณานุกรม

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่.**

พระนคร : โรงพิมพ์ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เรื่องเที่ยวที่ต่างๆ ภาค ๕.**

นครหลวงกรุงเทพ ธนบุรี : บัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๑๕.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **เที่ยวตาม**

ทางรถไฟ. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๔๘๔.

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา.

จดหมายเหตุระยะทางไปพิษณุโลก. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์,

๒๕๐๖.

.....และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราช

านุภาพ. **สารสนสมเด็จ.** เล่ม ๑๐. พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๐๕.

ปรมาลิขิตชินโรส, สมเด็จพระกรมพระ. **พระราชพงศาวดารสังเขป.** ใน

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและพงศาวดารเหนือ. เล่ม ๒.

พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๐๔.

ประเสริฐ ฐ นคร. **ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ**

(ไม่) เค็ม. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๔.

มหาเสวกโท พระยามหาอำมาตยาธิบดี (แสง วิริยศิริ). **ว่าด้วยแม่น้ำที่มี**

ในประเทศไทย. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗.

(พิมพ์ในการปลงศพนางสาวโสภะ วิริยศิริ ผู้บิดา เมื่อปีชวด พ.ศ.

๒๔๖๗).

วิเชียรปรีชา (น้อย), พระ. พงศาวดารเหนือ. ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและพงศาวดารเหนือ. เล่ม ๒. พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๐๔. ศิลปากร, กรม. ตำนานพระธาตุคอกยูปภูทับ เมืองลองและแหลมรี. ใน ประชุมตำนานพระธาตุภาคที่ ๑ และภาคที่ ๒. หน้า ๘๘ - ๑๐๐. ธนบุรี : โรงพิมพ์เจริญสิน, ๒๕๑๓.

_____.ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑. พระนคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๕.

_____.ประชุมศิลปาจารย์ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย. พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๑๕.

สมิธ, เอช. วารังตัน. บันทึกการเดินทางสู่แม่น้ำโขงตอนบนประเทศสยาม. แปลโดย พรพรรณ ทองตัน. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๔. สันต์ ท.โกมลบุตร, ผู้แปล. จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์. เล่ม ๑. พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๑๐.

หอพระสมุดวชิรญาณ. จดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงตุง. พระนคร : หอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๕๙.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, เดวิด เค. วยอจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : หจก. สำนักพิมพ์ตรีสวิน (ซิลค์เวิร์มบุคส์).

เมืองรัตของพ่อขุนผาเมืองกรุงสุโขทัย และรอยเชื่อมในประวัติศาสตร์

พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๕๕๕ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
ISBN 978-616-283-026-6

จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร

นางโสมสุตา ลียะวณิช	อธิบดีกรมศิลปากร
นายเอนก สีหามาตย์	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายสมชาย มีชูพร	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นางสุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นางสุนิสา จิตรพันธ์	ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง
นายธราพงศ์ ศรีสุชาติ	ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดี
นายพีรพน พิสนุพงศ์	ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย

ผู้เขียน / บรรณาธิการ

นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านโบราณคดี และพิพิธภัณฑ
-------------------------	---

คณะบรรณาธิการ

นางสาวปาลิดา เอ็มชบุตร
นางสาวรุจิรา ไชยคำภา
นางสาววันเพ็ญ พรเลิศวดี
นายวีรวัฒน์ เหลาธนู
นายวีระพันธ์ สุขขุม

ศิลปิน

นายธนากร กำทรัพย์

ภาพประกอบ

นางวรานิ เนียมสอน

นายบัณฑิต ลีวชัยชาญ

นางรัตติยา ไชยวงศ์

นางสาวพรศิริ เลิศเสถียรชัย

นายนาวิ พงษ์กาญจนะ

นางกมลชนก พรภาสกร

นายณรงค์ศักดิ์ สุทาวัน

นางสาวณุดา ปิ่นตัน

นายธวัชชัย วัฒนัญญ์

พิมพ์ที่ : บริษัท ไทพุมพ์ พับลิชชิง จำกัด

๑/๘ หมู่ ๔ ตำบลบางขนุน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐

โทร. ๐ ๒๔๙๗ ๖๘๓๗ ๙ โทรสาร ๐ ๒๔๙๗ ๖๘๓๖

www.thaiphumpublishing.com

กรมศิลปากร